

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 10

Broj 9

Septembar 2017

Jovica Aćin

Kroz blato

Jednostavno ili komplikovano

Bila je to bela jednospratnica. Delovala je prosto, bez ikakvih ukrasa, a ipak bogato i to znači da je sama za sebe bila ukras. Planinska kuća, mogao bih reći i alpska kuća sa prvih obronaka Alpa, iako je kraj u srednjoj Austriji. I samo zato što sam na pragu kuće Tomasa Bernharda proveo nekoliko časova između svojevrsnog očaja i poleta mogao bih gotovo reći da sam njegov privrženik. Kucali smo mu na vrata, prednja, zadnja, bacali kamenčiće na prozorska okna, zvali ga glasno, mrmljali na brzinu sročene molitve, ali on se nije pojavljivao. Nije bilo glasa koji bi nas pozvao da uđemo niti glasa koji bi tražio da se udaljimo. Mora da su usamljenog ukućanina sva ta naša bakanja uznemiravala, mada iz kuće nije do nas dopirao nikakav znak bilo kakvog nemira. Tomas B. je nesumnjivo bio kod kuće. Na to je ukazivao i crni mercedes parkiran na prilaznom putu, ali još je bio uveliko dan, mada smo bili bliže večeri nego podnevu, i sunce je obasjavalo auto, pa sam, barem ja, uočavao da auto nije crn, jer odblesci su bili nesumnjivo zeleni, onako divno zeleni, pa se za taj mercedes pre može reći da je bio tamnozelen, nipošto crn. O tome da je Tomas B. bio kod kuće mogli smo da zaključimo, čak i da zanemarimo tamnozeleno kola, i po hrpi svežih izdanja francuskih, nemačkih i austrijskih novina koja je ležala na klupi ispred kuće. Po vidljivoj pogužvanosti i ispreturanosti stranica bilo je očigledno da su novine prelistavane i verovatno čitane koliko jutros, a Tomas B. nije bio neko, smatrao sam, ko bi sebi dozvolio da mu prođe dan bez uzimanja novina u ruke. Želeli smo da mu postavimo neka suštinska pitanja. Obe moje italijanske prijateljice s nemačkog tečaja htele su da ga muče raspitivanjem o Kantu i Vitgenštajnu. Moja namera je bila skromnija i moje prvo pitanje bi se ticalo nedoumice u pogledu kompozicije, naime kako komponovati istinu, jednostavno

ili komplikovano. Ukratko, nas troje smo bili u zasedi pred kućom, i ličili sebi na posetioce zoološkog vrta koji pred kavezom strpljivo pokušavaju da prizovu retku životinju da se pojavi. Naposljetku smo odustali od vrebavanja i smišljanja svojih pitanja. Ostali smo bez odgovora na njih, i to je bilo, kad razmislim, bolja varijanta nego da nam je Tomas B. odgovorio. Besneli smo zbog njegove nadmenosti, zavitalavali se na račun njegove stidljivosti, iako on nimalo nije nadmen niti stidljiv. Nekako sam znao da je on lišen takvih emocija. Mislim da je najbolje da se vratimo u Salzburg, rekao sam devojkama. Sara i Roberta složile su se sa mnom. I tako smo otišli iz Olsdorfa. Kuća Tomasa B. oko koje smo toliko vremena obigravali ostala je za nama. Nacrtao sam je u svesci, za uspomenu.

Saru i Robertu sam upoznao u Geteovom institutu nadomak Minhenu. Učili smo nemački jezik. Na odmoru između časova same su mi prišle, pipkale me po rukama i ramenima, diveći se mom debelom džemperu. Džemper je bio zlatiborski. Prethodne godine sam ga kupio na Tari gde sam boravio u nekom zavodu za mršavljenje. Njih dve, studentkinje filozofije, kao da su se takmičile koja će više da obožava moj džemper. Takav nikad nisu videle. Takav se ne može kupiti u Italiji. Tražile su od mene da ga probaju. Kad sam saznao šta studiraju, odmah sam im spomenuo Gadamera i njegovu *Istinu i metodu*. Znale su. Zbližili smo se, zajedno smo išli na ručak, a uveče u seosku gostionicu na pivo. Šetali smo okolnim dubravama. Počeli smo i da razmenjujemo zagrljaje i poljupce. Ponekad bi i prespavale kod mene. Amerikanac iz Konektiketa, a koji je stanovao u istoj kući u kojoj i ja i takođe pohađao nemački tečaj kao i mi, rekao nam je da više ne može da nas razlikuje, jer smo Sara, Roberta i ja postajali, posle danonoćnog druženja, sve više međusobno nalik. Sa Amerikancem sam odlazio u obližnju protestantsku crkvu, koja me je fascinirala svojim modernim arhitektonskim izgledom, i često smo razgovarali o tome kako svakodnevno komunicirati s Bogom. Nisam ga obavestio da sam ateista. Nisam hteo da se odreknem naših zajedničkih poseta hramu.

Geteov institut je organizovao ekskurziju za Salcburg. Krenuli smo autobusom rano izjutra. U Salcburgu, Sara i Roberta su naizmenično nosile moj džemper. Jeli smo pečeno kestenje. Dok smo išli jednim od drvoreda koji vam govore sve o gradu, primetio sam da je šuštanje lišća u Salcburgu u jesen prava klavirska muzika, a Italijanke su bezmalo zakliknale *Marroni, marroni, caldi i marroni*. Nema sumnje da su podjednako obožavale vruće kestenje i moj džemper. Roberta je uzdahnula i čežnjivo prošaputala: *vruće pečeni kestenovi s crvenim vinom*. Sara je dodala: *s pomorandžama i urmama!* Ceo dan je bio pred nama, a u podne smo otkrili da će u salcburškom pozorištu te večeri biti premijerno igran komad *Immanuel Kant*. Italijanke su rekle da to nikako ne smemo da propustimo. U pozorišnom programu smo pročitali o čemu je u toj komediji reč. Kant koji nikad nije napuštao svoje rodno mesto putuje u Njujork luksuznim parobrodom. Treba na univerzitetu Kolumbija da primi počasni doktorat. Tamo je, u Njujorku, i lekar koji je prvi savladao hirurušku tehniku pomoću koje Kant može da bude spasen potpunog slepila. Zbog katarakte sve slabije vidi, ali uz njega je papagaj Fric koji sva njegova predavanja zna napamet i ume tačno da ih izgovori. Tu je i Kantova žena, iako se Kant nikad nije ženio. Pročitali smo i da je pisac komada nastanjen u Olsdorfu. Donde nije bilo ni sat vremena autobuske vožnje. Ispostavilo se da kuća i nije u samom mestu nego malo izvan mesta. Kasnije sam razmišljao o tome, ali ne previše, i pomislio sam da je u redu što je kuća izmeštena, jer je stanovanje prilično važna stvar, a biti izvan mesta nekako još ponešto dodaje prirodi odsustva ili prisustva vlasnika te izmeštene kuće.

Kod kuće Tomasa B. suviše smo se zadržali i na premijeru nismo stigli na vreme. Zato sam ja kupio roman *Korrektur*, zasnovan na životu Ludviga Vitgenštajna, i nisam s romanom prekidao sve vreme puta do kuće, uprkos tome što su me Sara i Roberta često golicale i štipkale. Nastavio sam da ga čitam i u postelji, do jutra. Vuneni džemper sam, dabome, poklonio... Poklon koji sam dobio od Sare i Roberte bio je dragoceniji od džempera. Tomas B. me je naučio nemačkom izrazu za takozvanu sivu očnu mrežu od koje je bio oboleo njegov Kant: *Grauen Star*. Naučio me je i da izgradnja savršene kuće završava smrću. A kad se suočimo sa smrću, sve ostalo je smešno.

U šumi i kroz blato

Prošle godine, koncem jula, vreli dani su bili u milionskom Stambolu gotovo lišenom parkova i venjaka. Hladovinu sam potražio u ogromnoj šumi, na severozapadu od grada gde sam se tog leta zatekao u povratku s Kavkaza. Šuma je bila na Bosforu, nedaleko od crnomorske obale. Unajmljenim biciklom mi je od Trga Taksim do nje trebalo najmanje pola

časa, možda skoro ceo čas. U njoj su oduvek bile silne zalihe vode odakle se vodom snabdevale cisterne grada, i kad je bio rimski, i kad je bio vizantijski, i kad je bio osmanski, a do nedavno, na južnoj strani Zlatnog roga, Sultanahmet čije granice su granice starog gradskog jezgra. Zato su u njoj – uz akvadukte i jezera – mnogobrojne bare i blatišta. Možete šetati i trčati stazama, ili voziti bicikl poput mene, između niskog rastinja i svakojakog drveća, borova i drugih četinara, bukvi, hrastova, breza. Odustao sam da tragam po šumskom prostranstvu za naseljem, za koje su mi rekli da bi moralo postojati u srcu šumske zabiti, verovatno ruinirano, još od pre nekoliko vekova. Zanela me je vožnja kroz blato. I neka grupa mlađih Turaka je ludovala na isti način, pa sam je ja samo pratio. Bez te biciklističke grupe, uostalom jedne od mnogih na šumskim stazama, bez ikakve sumnje bih zalutao. Padali smo, kaljali se, valjali i nastavljali. Posebno nas je izazivala jedna od deonica naše neodređene biciklističke ture, s brlogom dugim desetak i više metara, dubokim do kolena ili čak iznad kolena, s nevidljivim rupama dovoljno velikim da progutaju čitav točak. Vraćali smo se, stalno pokušavajući da se bez padanja provezemo kroz tu baru čije je dno pri svemu tome bilo pokriveno nekim lepljivim i žitkim blatom koje nas je hvatalo za noge, blokiralo nam točkove, ne dopuštajući nam da ga savladamo čak ni najbržim okretanjem pedala. Ja sam prvi odustao i samo sam posmatrao istrajne mladiće koji nisu želeli da se predaju. Međusobno su se nadmetali. Zaletevši se, uleteli bi u vodu, snažno okretali pedale, ali bi već na pola te deonice bili prinuđeni da lice zarone u kal. Svi smo se mahnito smejali i vrištali dok bi onaj koji se upravo strmeknuo s bicikla, poljubivši smrdljivu smesu, sa čela, očiju i obraza skidao ostatke trulog lišća i četine iz minulih godina. Najzad je jedan od biciklista uspeo. Kao da je pronašao jedinstvenu liniju kroz blatište, skroviti oslonac, i prebrodio je bez pada. Usklikom smo pozdravili njegovu pobjedu. On je zatim odložio bicikl, valjda u neverici da je u desetak pokušaja prvi put uspeo da se ne strovali, i lagano se, pipajući stopalima dno, vraćao tom istom zamišljenom linijom koja ga je održala na sedištu. U jedan mah se sagnuo, obema rukama segnuo u vodu, iznad ramena, dohvatio nešto i, dok mu je prljava vodurina zapljuskivala usta i nozdrve, počeo to da izvlači iz blata. Mogao je to biti kamen, mogla je biti neka odlomljena oveća grana, ali moje nagađanje je promašilo. Momak je čupao, kao da rukama izvlači velikog soma koji mu je zagrizao prste, pa ga ne pušta, i izvukao je leš, bez glave. Svima koji smo dotle pucali od smeha, najednom nam se smeh zaledio.

Mogao je to biti ljudski leš ko zna od kada. Konzervisan u stoletnom blatu. Moglo je to biti blato starije i od šume, neko praiskonsko blato, a čiju pravu prirodu nismo ni naslućivali.

Dok smo čekali pozvanu policiju, upitao sam bicikliste, koji su moje pridruživanje prihvatili kao nešto po sebi razumljivo, otkuda potiče naziv šume, jer ja sam upravo iz mesta na koje ukazuje taj naziv, *Belgrad ormani*, Beogradska šuma. Odgovorili su mi da je šuma tako nazvana u čast Sulejmanovog osvajanja Beograda. Međutim, jedan od njih, izgleda upućeniji, reče da je šuma nazvana po skrovitom zaseoku u kojoj je, još u vreme Sulejmana Veličanstvenog i Nezaboravnog, usred šume živela izvesna banda srpskih odmetnika, koji su se u carstvo doselili iz Srbije ili su bili izbegli janičari, i pljačkali su putnike i karavane, sve dok ih specijalna vojna četa nije po sultanovom nalogu pobila do poslednjeg, a ti banditi nisu se naposletku drugome ni nadali nego smrti, po svemu sudeći prilično neugodnoj. U obližnjem jezeretu smo se umili, oprali ruke i bicikle i, koliko smo mogli, skinuli već skorelo blato sa sebe. Ne znam šta je bilo sa ostalim biciklistima, ali ja sam u istanbulskom istražnom zatvoru morao da sačekam obdukciju i konačno utvrđivanje datuma smrti osobe iz blata. Taj datum je nedvosmisleno pokazao da ne mogu biti osumnjičen. Tad nisam ni bio u zemlji, barem nije moglo biti to dokazano. Priča bi se, inače, drukčije završila. Ipak, činjenica da sam bio nehotični svedok otkrivanja tela nesrećnika bila je dovoljna da ne budem više tek slučajni prolaznik kroz zemlju, biciklistički izletnik u Beogradskoj šumi i neki tamo stranac.

Nezapamćena pobeda

Bili smo neoprezni. Nismo se pripremali za bitku, iako smo to morali. Uostalom, među nama je preovladala struja koja je zagovarala stav da ne vredi trošiti svoje resurse za borbu s neprijateljem koji je u svemu nadmoćan. Neprijatelj je bio svetska supersila. Njegova opremljenost za ratovanje bila je takoreći besprekorna. Uz to, svi oko nas su sklopili čvrste saveze s našim neprijateljem. Bili smo opkoljeni i suočeni, ako realno gledamo, sa silom nemerljivom.

Trebalo je, u najmanju ruku, da iskopamo duboke jarkove oko nas. A nismo to učinili. Trebalo je da sagradimo zemunice u šumama. Valjale bi nam, jer bismo u njima uskladištili neophodne zalihe namirnica i vode. A nismo to učinili. Pošto nismo imali dovoljno naoružanja, a i onoliko koliko smo ga imali, bilo je zastarelo i poglavito neupotrebljivo, nismo se složno bacili na pravljenje lukova, strela, kopalja, niti na prikupljanje zgodnih kamenica, suvih grančica i osušene trave koje bismo zapalili u pravom trenutku i tako se vatrom i dimom donekle zaštitili, makar privremeno, od nasrtaja protivnika. Ma šta bi to uopšte i značilo, malodušno je govorila dominantna struja, protiv neizbrojnih oklopnih divizija, protiv dalekometnih minobacača, protiv snajperista bez premca, protiv jata bombardera i bespilotnih letilica najnovije generacije!

Nismo čak ni naoštrili naše kuhinjske noževe niti smo uvežbavali borbu prsa u prsa. Bili smo suviše lenji za to i pitanje je koliko bi to uopšte doprinelo da se nosimo sa specijalnim jedinicama neprijatelja, s njihovim komandosima koji su do sukoba s nama prošli sito i rešeto u svojim ekstremnim treninzima, a da i ne spominjemo njihovo neosporno iskustvo iz mnogih skorašnjih ratova koje su vodili širom sveta.

Kad je, najzad, neprijatelj krenuo poput najezde skakavaca, nije se više zaustavljao dok nas nije pregazio. Sva naša mesta su popaljena i poharana. Nismo imali gde da se sakrijemo. Ostali smo izloženi na milost i nemilost osvajača, pa je tako od nas tek svaki deseti preživeo. Uprkos takvom stanju stvari, rastureni i pokoreni, naša srčanost nije jenjavala. I više nije bilo potrebe da se delimo na struje koje bi nastavile da među nama unose raskol, jer više nismo bili suočeni s katastrofom, pošto se katastrofa već dogodila. Naš otpor je bio slomljen. Postali smo pobednici, jer smo se preko noći pretvorili u neprijateljsku silu koja nas je satrla. U tom preobražaju učestvovala su neviđene stvari koje nismo razumeli, ali bez obzira na naše nerazumevanje, one su odradile posao čiji smisao određuje jedino anđeo istorije. Naša pobeda je iznikla ni iz čega.

Neće biti teško onima koji jednom, osluškajući grozan glas anđela koji rukovodi svetskim vojskama, budu pisali našu istoriju, istoriju našeg kraja, da u ovoj pobedi vide samo moje preuveličavanje. Ali, ako je pobeda preuveličana, onda je njena istina zapravo u tome da je pobeda samo preuveličani poraz, mađa ja sad uopšte ne shvatam šta bi to moglo da znači, a i više ne marim mnogo šta stvari o kojima pričamo istinski znače.

Jovica Aćin

Јовица Аћин
КРОЗ БЛАТО

Henri Miler

Svet seksa

Izvornu verziju ove knjige privatno je objavio čovek koji više nije među živima. Koliko je tačno primeraka štampano i prodato, nikad nisam uspeo da ustanovim. Knjiga se prodavala ispod ruke i evi-dencija o prodaji nije se vodila. Do mene, bar, o tome nikada nije stigao nikakav izveštaj.

Posle smrti tog izdavača knjiga više nije bila objavljivana. I budući da nikad nije postala šire poznata – a imajući u vidu i okolnost da verovatno nijedan izdavač u Engleskoj ili Americi ne bi bio spreman da je objavi – odlučio sam da njeno drugo izdanje štampano u Francuskoj, gde su bile objavljene i gde se još uvek objavljuju sve zabranjene knjige koje nose moj potpis.

Ipak, pre nego što sam rukopis poverio pošti, smatrao sam razboritim da ponovo pročitam ono što bejah napisao pre toliko vremena. Godine 1940. čitajući rukopis, posve nehotice počeo sam da unosim izmene i ispravke, ni ne sanjajući u šta se upuštam. I ako čitalac bude imao volje da zaviri u otiske reprodukovane u ovoj knjizi, biće mu sasvim jasno s kakvom sam se predanošću upustio u njeno prepravljavanje.

I dok sam se nalazio na pola puta, na um mi je palo da bi za čitaoca moglo biti zanimljivo, posebno za one koji se udubljuju u način na koji pisac stvara, da obe verzije stavim jednu pored druge.

Moram još dodati, imajući u vidu da postoji nesumnjiva nesaglasnost između novih i ispravljenih stranica, da sam načinio još jednu, potpunu reviziju rukopisa, koja ovde nije prikazana, ali iz koje je proistekla ova nova, štampana verzija. Napor koji sam uložio u pisanje druge revizije bio je veći, ali je i posao bio uzbudljiviji nego prilikom prvog pokušaja.

Na kraju, želeo bih i da dodam da osnovna svrha izmena u izvornom tekstu nije bila da se izmeni njegov smisao, već da bude bliže objašnjen. Nadam se da u tome nisam omašio.

Često sam u prilici da primetim da većina mojih čitalaca pripada dvema različitim grupama. U jednoj su grupi oni koji tvrde da ih (u mojim knjigama) odbija i da u njima izaziva gnušanje slobodna rasprostranjenost seksa, a u drugoj oni koji su oduševljeni što taj elemnet predstavlja njihov tako opsežan sastavni deo. U prvoj su grupi mnogi koji moje studije i oglede smatraju ne samo preporučljivim, već i sasvim u saglasju s njihovim ukusom, te im je

stoga teško da objasne kako je jedna ista osoba mogla da stvori tako po svemu različita dela. Opet, u drugoj su grupi oni koji tvrde da im smeta ono što nazivaju mojom ozbiljnom stranom i koji, shodno tome, svaku potvrdu koju im u tom pogledu pružam žigošu kao trulost, besmislenost i, čak, misticizam. Samo je, kako se čini, nekoliko razboritih bića u stanju da pomiri te navodno protivrečne karakteristike jednog čoveka koji je usrdno pokušao da u svojim pisanim delima ne prikrije nijedan deo sebe.

S druge strane, bez obzira na to koliko žestoka i neugodna mogla biti reakcija čitaoca na pisano delo, kada se s njim nađem licem u lice moram da zaključim da me, na kraju, obično prihvata kao celovito biće. Na osnovu mnogih susreta koje sam imao sa svojim čitaocima, nesumnjivo proizilazi da se u neposrednoj prisutnosti autora njihove antipatije brzo raspršuju. Ponovljena iskustva ove vrste stvorila su u meni ubeđenje da, ako samo uspem da pisanom rečju prenesem punu suštinu istine i iskrenosti, neće više biti nesaglasnosti između čoveka i pisca, između onoga što jesam i onoga šta radim ili kažem. A to je, po mom skromnom mišljenju, najviši cilj što ga jedan pisac može sebi da postavi. Isti takav cilj – objedinjavanje – sam je po sebi izražen i u svakom religioznom stremljenju. Možda sam, a da to nisam ni znao, oduvek bio religiozna osoba.

Što se tiče pitanja da li su seks i religija međusobno protivrečni i suprotstavljeni, na njega bih ovako odgovorio: svaki element ili aspekt života, ma koliko uslovljen nuždom, ma koliko (za nas) sporan, podložan je promenama i mora preći na druge ravni u skladu s našim razvojem i shvatanjima.

Napor da se odstrane “odbojni” vidovi postojanja, što je, inače, opsesija moralista, ne samo da je besmislen, već i beskoristan. Neko može da uspešno potisne ružne, “grešne” misli i želje, kao i porive i nagone, ali ishodi su nesumnjivo porazni. (Mali je izbor između čovekovog opredeljenja da bude svetac ili kriminalac). Proživeti svoje želje i pri tom vešto izmeniti njihovu prirodu cilj je svakog pojedinca koji teži vlastitom razvoju. Ali želja ostaje najvažnija i neuništiva je, čak i onda kada, kako to budisti kažu, prelazi u svoju suprotnost. Da bi se oslobodio želje, čovek to mora da *želi*.

Ta me je tema oduvek najdublje obuzimala. U mladosti, kao i dugo vremena nakon toga, bio sam žrtva unutrašnjih nagona koji su posvema stajali izvan moje kontrole. U poslednje vreme, opet, posle podužeg razdoblja svog stvaralačkog delovanja, postajem više nego ikad zaluden zbrkom misli u kojoj se zaglavio večni pristup toj temi.

Godine 1935, jedan prijatelj, okultista, tutnuo mi je u ruke knjigu *Serafita* i ta je knjiga, sve do danas,

ostala jedan od vrhunskih pokretačkih točkova mojih istraživanja na području mišljenja. Radi se o nečem što je više od knjige: u pitanju je iskustvo koje je pisac ovekovečio rečima. S tog dela potom sam prešao na proučavanje jedne druge Balzakove knjige, *Luja Lambera*, a zatim i na izučavanje Balzakovog života; i rezultati tih istraživanja na kraju su se kristalizovali u obliku rasprave pod naslovom 'Balzak i njegov dvojniki'. Prvi put bila je objavljena u delu *Maks i bela krvna zrnca*, Obelisk Press, Pariz 1938. I dok sam tu raspravu pisao, razrešio sam sukob koji me je toliko mučio.

Samo malobrojni su u stanju da shvate sa koliko se žara Balzak rvaao s problemom postojanja anđela u čoveku. Kažem to s namerom da priznam da je isti taj problem, premda u nešto drugačijem obliku, bio opsesija i čitavog mog života. U izvesnom smislu, čak, verujem da je to uvek glavna briga svakog stvaralaca, pa i gotovo isključivo preokupacija stvaralaca. Želeli mi to da priznamo ili ne želeli, jedan umetnik uvek je opsednut mišlju ponovnog stvaranja sveta, u nastojanju da čoveku vrati nevinost. Njemu je, štaviše, poznato da čovek može ponovo steći svoju nevinost samo ako ponovo zadobije slobodu. I stoga sloboda ovde znači smrt 'robotu' u njemu.

U jednom od svojih ogleđa Dejvid Herbert Lorens izneo je da postoje dva vida života – religiozni i seksualni – izražavajući pri tom uverenje da je prvi preuzeo prvenstvo nad drugim. Seksualni vid življenja, dodao je, bio je pri tom manje značajan. Ja sam, međutim, oduvek smatrao da postoji samo jedan put, put istine, ali koji ne vodi spasenju, već prosvetljenju. Ma koliko se jedna civilizacija razlikovala od neke druge, ma koliko zakoni, običaji, verovanja i poštivanje čoveka bili različiti od jednog do drugog razdoblja, od jednog tipa ili rase ljudi do druge, u ponašanju velikih duhovnih vođa uočavam jedinstvenu podudarnost – dokazivanje, na primerima, istine i celokupnosti koje čak i neko dete može da shvati.

Čini li se možda nesvojstvenim piscu *Rakovog povratnika* da izriče takve poglede? Ne, ukoliko se zađe ispod površine. Iako je to delo bilo bogato začinjeno seksom, pisca nisu zanimali ni seks ni religija, već samooslobodenje. U *Jarčevom povratniku* korišćenje besramnog jezika bilo je promišljenije i hotimičnije, možda i zbog povećanja svesti o neposrednim očekivanjima publike. Međuigra, interludij, nazvan 'Zemlja jebanja', za mene predstavlja najviši domet u spajanju simbola, mita i metafore. Upotrebljen kao grudobran, služi dvostrukom cilju. (Baš kao što klovnovske tačke u cirkusu ne samo što ne smanjuju napetost, već nas pripremaju za još veću napetost). I premda je u samom činu pisanja po-

stojalo tek maglovito shvatanje značenja te međuigre, u odnosu na svrhu postojanja označava apsolutnu sigurnost. I ishod je bio jednak iznenađenju. U godinama koje dolaze, ta *extravaganza* može predstavljati neslućen ključ za otkrivanje piščeve unutrašnje borbe. Nema nikakve svrhe prikrivati činjenicu da se suština sukoba odnosi na retko kad shvaćenu pojavu polariteta. Između reči i odgovora postoji danas samo najslabiji treptaj struje. Pripisati dilemu, kao što to čini većina mislilaca, socijalnim, političkim i ekonomskim smetnjama, naprosto znači pobrkati stvari.

Pravi razlog leži dublje. Stvara se novi svet, razvija se novi tip čoveka. Osuđene, danas, da trpe surovije nego ikada ranije, mase ostaju ukočene od straha i strepnje. Povukle su se, kao metkom pogođene, u rake koje su same iskopale, izgubivši svaki dodir sa stvarnošću, osim tamo gde su u pitanju njihove telesne potrebe. Telo je, dakako, odavno prestalo da bude hram duha. Tako čovek postaje mrtav za svet i za Tvorca. Tokom raspadanja, koje može potrajati i vekovima, život postaje lišen svih svojih značenja. Jedno posve nezemaljsko delovanje, koje se podjednako surovo ogleda u stremljenjima učenih ljudi, mislilaca, ljudi od nauke, kao i u onome što rade militaristi, političari i pljačkaši, zaklanja sve slabiju prisutnost plamena života. To neobično delovanje samo je po sebi znak smrti koja se približava.

Od svega toga sam znao ili shvatao veoma malo kada sam se prvi put prihvatio pera; i pre no što sam bio u stanju da stvarno započnem, morao sam proći kroz vlastitu 'malu smrt'. Pogrešan početak, koji je potrajao deset godina, omogućio mi je da umrem za svet. Potom, u Parizu sam pronašao samog sebe, kao što je to danas već svima poznato.

Tokom tih prvih pet godina u Parizu doslovno sam bio sravnjen sa zemljom. Ništa nije ostalo od pisca kakav sam *želeo* da budem; ostao je samo pisac kakav sam *morao* da budem. (Našavši svoj put, našao sam i svoj glas). *Rakov povratnik* je krlju napisan testament, koji otkriva razorno delovanje moje borbe u utrobi smrti. Jaki mirisi seksa koje ta knjiga luči zapravo su aroma radanja; i to je neugodno i odvratno samo onima koji ne uspevaju da prepoznaju značenje seksa.

Jarčev povratnik označava prelazak u razumniju fazu: iz svesti o sebi ka svesti o cilju. Promene do kojih nakon toga dolazi pokazuju se čak i više kroz ponašanje, nego kroz pisanu reč. Početak sukoba između pisca koji je rešen da ispuni svoj zadatak i čoveka koji u dubini duše zna da želja da se izrazite ne sme nikada da bude ograničena na jedno jedino sredstvo, recimo na umetnost, već na svako svojstvo života. Bitka je to, manje ili više svesna, između

Dužnosti i Želje. Između onog čovekovog dela koji pripada reči, nastojeći da ispuni svoju dužnost, i dela koji pripada Bogu, upinjući se da ispuni zahteve sudbine, koji su neizrecivi. Teškoća je, pri tom, u prilagodavanju onoj pustoj površi gde ćete se moći održati samo vlastitim snagama. Od te tačke pa nadalje, problem je u tome da treba pisati retrospektivno, a delovati usmereno prema napred. Iskli-
znuti, znači potonuti u bezdan iz koga nema spasa. Borba se vodi na svim frontovima i neprestana je i nemilosrdna. Kao i svaki čovek, i ja sam sam sebi najgori neprijatelj. Za razliku, međutim, od većine ljudi, ja istovremeno znam da sam i svoj spasilac. Poznato mi je da sloboda znači odgovornost. Znam, takođe, i koliko se lako želja može preobratiti u delo. Čak i kada zatvorim oči, moram voditi računa šta ću i o čemu sanjati, jer mi tada tek najtanji veo deli san od jave.

Koliko veliku ili malu ulogu seks igra u nečijem životu, čini se srazmerno nevažnim. Neke od najvećih poznatih nam uspeha postigli su upravo ljudi koji su imali malo, ili nimalo, seksa u životu. S druge strane, poznato nam je iz života nekih umetnika – ljudi prvog reda – da njihova sjajna dela, da ne behu utonili u seks, možda nikada ne bi ni nastala. U slučajevima malobrojnih, ta razdoblja izuzetnog stvaralaštva gotovo su se u potpunosti poklapala sa preteranim odavanjem seksu. Ali, ni uzdržavanje ni preterivanje ništa ne dokazuju. U području seksa, baš kao i u drugim područjima, često govorimo o normama – ali, normalnost objašnjava samo ono što je, za veliku masu muškaraca i žena, samo statistički istinito. Ono što je možda normalno, zdravo, razumno za veliku većinu, ne uspostavlja nikakvo merilo kada su u pitanju izuzetni pojedinci. Čini se da genij, bilo posredstvom svog dela bilo ličnim primerom, uvek potvrđuje istinu da je svako zakon za sebe i da put do ostvarenja ide kroz priznanje i shvatanje činjenice da smo svi zajedno i svako ponaosob jedinstveni.

Naši zakoni i naši običaji odnose se na naš društveni život, na naš zajednički život, koji je manje važna strana našeg postojanja. Stvarni život počinje kada se nademo sami, licem u lice sa svojim nepoznatim *ja*.

Ono što se događa kada se spojimo određeno je našim unutrašnjim monolozima. Bitni i istinski događaji koji obeležavaju naš put plodovi su tišine i samoće. Mnogo značaja pridajemo slučajnim susretima, govorimo o njima kao o prekretnicama u našem životu, ali do tih susreta, da se za njih nismo pripremili, nikada ne bi došlo. I, da imamo više svesti, ti neočekivani susreti urodili bi još bogatijim plodovima. Samo smo u nekim nepredvidljivim tre-

nucima sasvim spremni, puni očekivanja, i na taj način u prilici da primamo darove sreće. Čoveku koji je posve *budan* poznato je da je svaki “događaj” pun značenja. Poznato mu je i ne samo to da se čitav njegov život menja, već i da možda čitav svet mora da pri tom bude pogođen.

Uloga koju seks igra u životu čoveka, kao što znamo, bitno se razlikuje od pojedinca do pojedinca, premda možda postoji jedan obrazac seksa koji, istovremeno, u sebe uključuje i najšire varijacije. Kada mislim o seksu, mislim o području koje je samo delimično istraženo: veći njegov deo, bar za mene, ostaje tajanstven i nepoznat, verovatno i zauvek nepoznatljiv. Isto to vredi i za druge vidove sile života. Možemo da znamo malo ili mnogo, ali što više napredujemo to se i obzorja sve više povlače pred nama. Čini se da smo opkoljeni morem sila koje naprosto začikavaju našu inteligenciju. I sve dok ne prihvatimo činjenicu da je sam život zasnovan na tajni, nećemo baš ništa naučiti.

Seks je, dakle, kao uostalom i sve ostalo, velika tajna. Upravo to pokušavam da kažem. Nemam nameru da budem veliki istraživač na tom području. Moje vlastite avanture nisu ništa u poređenju sa avanturama nekog najobičnijeg Don Žuana. Za čoveka velikog grada, moji pothvati sasvim su skromni i posve normalni. Za nekog umetnika, moje avanture nisu ni po čemu ni jedinstvene ni značajne. Pa ipak, moja su mi istraživanja omogućila da dodem do nekih otkrića, koja će možda jednog dana uroditi plodom. Izraziću to na sledeći način: otkrio sam izvesna ostrvca koja, kada se otvore veliki putevi, mogu poslužiti kao mostovi.

Tokom jednog razdoblja u Parizu, tek što sam se, kako rekoh, bio preobratio, mogao sam sebi i vizuelno da predstavim, sa halucinantnom jasnoćom, čitavu sliku svoje prošlosti. Bio sam opsednut sposobnošću da bilo šta i sve što bi mi se svidelo prizovem čak to ni ne želeći; i događaji i susreti koji su se odigrali pre mnogo vremena gomilali su se u mojoj svesti s tolikom snagom, i s tolikom jasnoćom, da je to bilo gotovo nepodnošljivo. Svaka stvar koja mi se dogodila poprimala je neko značenje – upravo ono čega sam se iz tog iskustva najbolje sećao. Svaki, pa i slučajni susret iskazivao se kao događaj; i svako poznanstvo napokon se smeštalo na svoje pravo mesto. Odjednom sam osetio da mogu da se osvrnem na zaista upečatljivu povorku muškaraca, žena i dece koje sam poznavao – takođe i životinje – i da sve to sagledam kao celinu, da vidim tako jasno i gotovo proročanski, kao što se vide sazvežđa u prozračnoj zimskoj noći. Mogao sam da uočim orbite koje moji planetarni prijatelji i

poznanici behu opisali; i mogao sam, takođe, da među tim vrtoglavim kretanjima razaberem i krivudavi trag što ga i sam bejah za sobom ostavio – kao zamućenu maglinu, sunce, mesec, satelit, meteor, kometu... i zvezdanu prašinu. Prepoznavao sam i razdoblja opozicija i konjunkcija, kao i razdoblja delimičnih i potpunih pomračenja. Uočavao sam da je postojala duboka i trajna veza između mene i svih drugih ljudskih bića s kojima mi je bilo suđeno – dato! – da ranije ili kasnije stupim u dodir. Još je važnije, međutim, bilo to što sam, u okvirima postojanja, mogao da vidim kakvo bih biće mogao biti. I u tim lucidnim trenucima sagledavao sam sebe kao jednog od najusamljenijih i istovremeno kao jednog od najdruželjubivijih ljudskih stvorenja. Bilo je to kao da se, na trenutak, zavesa spustila ili bitka zastala. U velikom amfiteatru, za koji sam zamišljao da je prazan i beznačajan, pred mojim se očima odigravalo burno radanje čiji sam i ja, na sreću i konačno, i sam bio deo.

Rekao sam: muškarci, žene, deca... Svi su tu bili, svi podjednako važni. A mogao bih još dodati – i knjige, planine, reke, jezera, gradovi, šume, stvorenja iz vazduha i stvorenja iz dubina. Imena, mesta, ljudi, događaji, ideje, snovi, sanjarenja, želje, nade, planovi i razočaranja; sve je, kada se sakupilo, bilo tako živopisno i živo kao što je oduvek i bilo.

Sve se, da tako kažem, bilo smestilo u svoje geografske širine i dužine... Postojale su i velike površi izmaglica, ali je to bila metafizika: široki i plamteći pojasevi religije, goruće komete čiji su repovi pobuđivali nadu. I tako dalje... A postojao je i seks. Ali, šta je bio seks? Poput nekog božanstva, bio je sveprisutan i sve je obuhvatao. Možda čitav taj svet prošlosti, da to slikovito predstavim, nije ni bio ništa drugo do mitološko čudovište iz koga se svet, moj svet, bio okotio; ali to čudovište nije nestalo pri činu stvaranja sveta, već je ostalo negde dole, podupirući svet (i samog sebe) svojim ledima. Za mene, to jedinstveno iskustvo zauzima u sećanju mesto slično onom što ga Potop drži u dubinama čovekove podsvesti. Onog dana kada se voda povukla, na dnu se ukazala planina. Tamo sam bio i ja, nasukan na njenom najvišem vrhu, u plovilu što ga bejah sagradio po nalogu tajanstvenog glasa. Iznenada su izletele golubice i svojim plamtećim perjem raspršile maglu... Sve je to – neverovatno, ako hoćete – usledilo nakon katastrofe koja je sada tako duboko zakopana da je se više ne možemo ni setiti.

To mitološko čudovište! Dodao bih još nekoliko uspomena pre no što ono izgubi oblik i srž...

U početku, bilo je to kao da sam se probudio iz nekog dubokog transa. I, poput onog drevnog lika, našao se u utrobi kita. Oči su mi se kupale u toplim

sivim bojama. Sve što sam dodirnuo bilo je puno mekote, kao što se i hirurgu čini kada prekopava po našoj toploj iznutrici. Temperatura je bila umerena, ali kao da je pre težila toplini nego hladnoći. Ukratko, tipična atmosfera materice, ispunjena svim vavilonskim udobnostima zametka. Rođen prekomerno civilizovan, osećao sam se više nego lagodno. Sve je bilo poznato i kao predodređeno da ugodi mojim prefinjenim čulima. Mogao sam sa sigurnošću da računam na svoju crnu kafu, piće, havana cigaru, svoj svileni kućni haljetak i sve ostalo što je potrebno dokonom čoveku. Nije bilo one strašne borbe za opstanak, ni problema ishrane, kao ni socijalnih ili psiholoških kompleksa koje je trebalo zaravnati.

Od samog početka bio sam emancipovani jebivetar. I kada nije bilo ničeg vrednog što bi trebalo uraditi, poslao bih po večernje novine; i, kosimice preletevši naslove, počeo bih marljivo da proždirem reklame, da čučim kraj hronika društvenih skandala, da čitam pozorišne oglase, i tako dalje, sve do posmrtnih *recitatifa*.

Iz nekog čudnog razloga, ispoljavao sam nenormalno zanimanje za floru i faunu područja vagine. Gledao sam unaokolo glupim, hladnim pogledom učenjaka ("Šašavi travar", nazivao sam sebe). Ali, unutar tih lavirintskih nabora otkrivao sam nebrojene divote... I sada, evo, moram na ovom mestu da prekinem, budući da je sve ovo služilo samo kao podsetnik, da bih progovorio o prvoj pičkici koju sam ikad istražio.

Imao sam u to vreme pet ili šest godina i događaj se zbio u podrumu. Potonju sliku, koja je posle odgovarajućeg vremena poprimila neskladan oblik, nazvao sam "čovek sa gvozdenom maskom". I baš pre nekoliko godina, dok sam prelistavao knjigu u kojoj su bile reprodukcije primitivnih maski, nabasao sam na jednu masku nalik na usmine, koja je, kada bi se podigao vizir, otkrivala glavu odraslog muškarca. Možda je potres koji sam doživeo kada sam ugledao tu sasvim razvijenu glavu kako viri iz vagine bio prvi pravi odgovor na pitanje koje se postavilo onog časa, pre mnogo godina, kada sam prvi put ozbiljno osmotrio vaginu. (U *Rakovom povratniku*, možda se sećate, opisao sam jednog druga koji se nikad nije oporavio od te opseije. Verujem da on još uvek radoznalo posmatra kako se otvara jedna pička za drugom, da bi, kako je to sebi objašnjavao, dokučio tajne koje one kriju).

Zurio sam u taj bezdlaki svet. Sama odsutnost dlaka – tako sada mislim – služila je da podstakne maštu, doprinoseći da se nastani jalovo područje koje je okruživalo mesto tajne. Manje nas je zanimala unutrašnjost, a više taj budući biljni ukras koji će

jednog dana, kako smo zamišljali, krasiti tu čudnu pustu zemlju. Kada sada o tome mislim, u zavisnosti od godišnjeg doba, uzrasta igrača, mesta i drugih složenih činilaca, genitalije nekih malih stvorenja delovale su nekako šareno, kao čudna bića koja nastanjuju maštovite umove okultista.

Ono što se predstavilo našim prijemčivim umovima bila je bezimena opsena što se rojila u vidu slika – stvarnih, opipljivih, zamislivih, premda bezimenih, budući da nisu bile povezane sa svetom iskustva u kojem sve ima ime, mesto i datum. Tako se govorilo da neke devojke imaju (skriveno pod sunjom) čudesne stvari poput magnolija, bočica sa kolonjskom vodom, baršunastih dugmadi, gumenih miševa... i bogzna čega sve još. Da svaka devojčica ima prorez, bilo je dakako opšte poznato. Tu i tamo govorilo se da ta i ta uopšte nema prorez, dok se o nekoj drugoj pričalo da je 'morfodit'. Morfodit je bio čudan i zastrašujući izraz, koji niko nije umeo da jasno odredi. Ponekad se odnosio na pojam dvostruke polnosti, a ponekad i na neke druge stvari – naime, da se tamo gde bi trebalo da bude pukotina nalaze papak ili grozd bradavica. Bolje je ni ne tražiti da se vidi – bila je to preovlađujuća pomisao. Neobično je, ipak, iz tog vremena, bilo ubedenje, koje se među nama iz nekog čudnog razloga uvrežilo, da su neke od naših drugarica bile nedvosmileno rdave, to jest da su već u začetku kurve ili prljuše. Neke devojke već su imale kvaran rečnik, koji kao da je pripadao tom tajanstvenom carstvu. Neke su, za kakav poklončić ili nekoliko novčića, čak radile i zabranjene stvari. Bilo je, međutim, moram da dodam, i takvih na koje se gledalo kao na prave anđele – ništa manje od toga. Delovale su, zapravo, tako anđeoski, da nikome od nas nikada ni na pamet nije palo da i one mogu imati prorez. Ta anđeoska stvorenja nisu čak ni piškila.

Spominjem te naše rane pokušaje karakterizacije, budući da sam kasnije u životu, pošto sam postao svedok razvoja nekih od onih "lakah", bio zaista impresioniran tačnošću naših zapažanja. Ponekad je i neki od naših "anđela" pao u blato... i tamo ostao. Ipak, obično su imale drugačiju sudbinu. Neke su vodile nesrećan život, bilo u braku s pogrešnim čovekom, bilo zato što se uopšte nisu udale; neke među njima pogodile su tajanstvene bolesti, dok su druge razapeli njihovi vlastiti roditelji. Mnoge, međutim, koje smo nazivali prljušama postale su izvanredna ljudska bića – ljupke, prilagodljive, plemenite, ljudske do dna duše, premda često pomalo istrošene.

S mladalačkim dobom razvila se jedna druga vrsta radoznalosti – naime, želja da se otkrije kako "ta stvar radi". Devojčice od deset ili dvanaest go-

dina bile su često nagovarane da zauzimaju najgrotesknije položaje, da bi nam pokazale kako piške. One najveštije bile su poznate po tome što su mogle, ležeći na podu, da piške prema tavanici. Neke su već bile optuživane da koriste sveće ili drške metli. I kada god bi razgovor dotakao tu temu, postajao je i težak i složen – bio je začinjjen aromom koja je na čudan način podsećala na atmosferu što je okruživala rane grčke filozofske škole. Ono što ovim želim da kažem jeste da je logika igrala veću ulogu od empirizma. Želja za istraživanjem golim okom bila je podvrgnuta jednoj prečoj pobudi koja – danas to najzad shvatam – nije bila ništa drugo do potreba da se sve to dobro pretrese, da se o predmetu raspravlja *ad nauseam*. Intelkt je, nažalost, već bio počeo da zahteva svoj danak. Pitanje kako ta "stvar" radi bilo je prigušeno dubljim dvoumljenjem – zašto? I uz pojavu sposobnosti da se postavljaju pitanja, u nas se uvukla tuga. Naš svet, do tada tako prirodan, tako divan, odjednom je iskliznuo iz svog čvrstog sidrišta. Od tada pa nadalje, ništa više nije bilo bespogovorno tako: sve je moglo biti dokazano – i opovrgnuto. Dlačice koje su sada počele nicati na svetom Venerinom brežulju bile su odvratne. Čak su i našim malim anđelima počele da izbijaju bubuljice. A neke su i krvarile između nogu.

Masturbacija je bila daleko zanimljivija. U krevetu, ili u toploj kadi, mogli ste zamisliti da ležite s kraljicom od Sabe ili s nekom od kraljica burleski, udruženi s primamljivim telom koje vas stavlja na muke i truje vam svaku pomisao. Pitali smo se šta rade te žene, naslikane sa suknjama koje im vijore iznad glava, kada se pojave obasjane svetlošću reflektora. Govorilo se da bezobrazno skidaju svaki komadić svojih sjajnih kostima i izazovno stoje pridržavajući grudi – sve dok mornari, kao stampedo, ne bi jurili na pozornicu. Često se, kako su pričali, morala da spusti zavesa, uz obavezno pozivanje policije. Povrh svega, nešto nije bilo u redu sa devojčicama s kojima smo se igrali – nisu, naime, više bile jednake. Zapravo, sve se menjalo – i to nagore. Što se dečaka tiče, oni su se, jedan za drugim, počeli da zapošljavaju. Školovanje je bilo luksuz, koji su sebi mogla priuštiti samo deca bogataša. Tamo, "u svetu", prema svim izveštajima koji su nam pristizali, postojala je samo trgovina robljem. Da, svet oko nas se rušio. *Naš svet*.

A zatim, postojala su i mesta poznata kao popravni domovi, popravilišta, domovi za zabludele devojke, ludnice i tako dalje. Ipak, pre konačne propasti mogao se zbiti divan događaj. Svečanost, ništa manje. Gde je neko mogao biti veoma dragocen, gde je, jedva nešto više od pukog imena i prezimena, mogao biti siguran da će biti zapažen.

Meni se sada ti događaji čine poput onih predivnih balova koji prethode revolucijama. Očekivali ste da budete ludo sretni, srećniji nego ikad ranije, a ipak ste predosećali da će se uskoro nešto dogoditi, nešto što će imati uticaja na čitav vaš život. Neko tajnovito šaputanje kao da je opevraživalo budući događaj. Sve se to zbivalo i među roditeljima, i starijom braćom i sestrama, kao i među susedima. Činilo se kao da o nečijem nepredvidljivom emocionalnom životu svi znaju više nego što bi imali pravo. Čitav komšiluk kao da je ispoljavao nenormalno zanimanje i za čovekove najsitnije stvari. Posmatrali bi ga, uhodili, govorili iza njegovih leđa. Uveliko se isticao njegov uzrast. Način na koji su ljudi govorili – *već mu je petnaesta* – sadržao je najneugodnija dublja značenja. Sve je to bilo nalik na neku zlokobnu lutkarsku predstavu koju su postavili stariji, predstavu u kojoj ćemo mi biti smešni izvodači za ismevanje, za izrugivanje, podsticani da govorimo i činimo neobjašnjive stvari.

I nakon brojnih nedelja nemira, taj bi dan napokon stigao. I devojka, takode, u poslednjem trenutku. I baš kada je sve slutilo na dobro, kada je samo bila potrebna jedna reč – za šta? – jedan pogled, jedan pokret, otkrivali ste, na svoj užas, da ste naprosto zanemeli i da su vam noge ostale prikovane za mesto na kojem ste zastali kada ste zakoračili unutra.

Možda je, u nekom trenutku tokom večeri, ona najdraža odala neki sićušan znak prepoznavanja. Kretati se u njenoj blizini, okrznuti joj suknu, udahnuti miris njenog daha – kako je to bio golem i težak poduhvat! Činilo se kao da se svi ostali kreću po vlastitoj želji, posve slobodno. Sve za šta su se on i ona činili sposobnim bilo je lagano gravitiranje prema takvim nezanimljivim predmetima kao što su pijanino, stalak za kišobrane ili police sa knjigama. Kao da im je samo slučajno bilo dosuđeno da se, tu i tamo, približe jedno drugom. Baš tako, čak i kada se činilo da ih sve tajanstvene, prenapete sile u prostoriji guraju jedno prema drugom, nešto bi se uvek dogodilo i razdvojilo ih. I da sve bude još gore, roditelji su se ponašali na najbezosećajniji mogući način, gurajući i premeštajući parove unao-kolo, gestikulirajući poput koza, praveći nesuvisle primedbe i postavljajući zajedljiva pitanja. Ukratko, ponašali su se kao idioti.

Veče bi se okončalo sveopštim rukovanjem svuda unao-kolo. Neki bi se čak izljubili za doviđenja – oni hrabri! Oni, pak, kojima je nedostajala hrabrost za takvo neusiljeno ponašanje, oni kojima je bilo stalo, oni koji su, drugim rečima, duboko osećali, bili su izgubljeni u tom sveopštem komešanju. Niko nije ni primetio njihov poraz. Naprosto, nisu postojali.

Vreme je da se pođe. Ulice su puste. On kreće kući. Ne oseća ni najmanji nagoveštaj umora. Oseća se ponosenim, premda se zapravo baš ništa nije dogodilo. Nema sumnje, zabava je bila potpun promašaj. Ali, *ona* je bila na njoj! I on je čitave te božje večeri njome napajao oči. Jednom joj je, čak, skoro dodirnu ruku... Da, pomislite samo! *Skoro!* Moguće je da će proći nedelje, možda i meseci, pre nego što im se putevi ponovo ukrste. (A šta ako su njeni roditelji uvteli sebi u glavu da se presele u neki drugi grad? Takve se stvari događaju). On pokušava da u svom sećanju učvrsti način na koji mu je upućivala poglede, na koji je govorila (s drugima), način na koji je, smejući se, zabacivala glavu, način na koji joj se haljina spuštala niz njeno tako vitko telo. Sve to on ponovo proživljava, deo po deo, trenutak po trenutak, od časa kada je zakoračila unutra klimnuvši glavom nekome iza njega – njega ni ne primetivši, ili ga možda ni ne prepoznavši. (Ili je bila odveć sramežljiva da odgovori na njegov uporan pogled?) Ta vrsta devojaka nikad ne otkriva svoja prava osećanja. Tajanstveno, neshvatljivo stvorenje... A kako je malo znala, kako je malo bilo ko znao o okeanskim dubinama osećanja koja su njega razdirala!

Biti zaljubljen... Biti posve sam...

Tako to započinje... Najslađa i najgorča tuga koju je moguće upoznati. Glad, samotnost koja pret-hodi početku.

U najlepšoj rumenoj jabuci nalazi se skriven crv. Polako, bezdušno, crv izjeda jabuku. Dok ne ostane samo crv.

I jezgro jabuke, takode? Ne, jezgro jabuke ostaje, barem samo kao ideja. I to što svaka jabuka ima jezgro, zar to nije dovoljno da bude protivteža svakoj nesugirnosti, svim sumnjama i bojaznima? Nije važan svet, nisu važni patnja i smrt nepoznatih miliona, nije važno ako sve propadne – sve dok *ona*, srce i jezgro, ostaje! Čak i ako je nikada više ne bude video, slobodan je da o njoj misli, da joj govori u snu, da je voli – izdaleka – da je voli uvek i za- uvek. Niko mu to ne može uskratiti. Ne, zaista niko.

Kao telo sastavljeno od miliona ćelija tuga raste i raste, sama se sobom hrani, obnavlja svojih milion bića, postaje svet i sve što u njemu postoji, ili zagonetka koja mu daje rešenje. Sve bleđi, osim bola. *Stvari su onakve kakve jesu.* To je strašan, besprestan bol... A kada pomislite da treba da samo oduzmete sebi život – i zagonetka je rešena! Ipak, da li je to rešenje? Nije li to pomalo smešno? Moralno samoubistvo neuporedivo je lakše. Prilagodavanje životu, kao što kažu. Ne onome što bi trebalo ili što bi moralo biti. *Budi čovek!* Kasnije, naravno, shvatite da je "biti čovek" nešto sas-

drugo. Sigurno je da će svanuti dan kada će postati, i previše, jasno da je malo onih koji zaslužuju naziv *čovjek*. I što toga postajete svesniji, to manje ljudi nalazite. Držite se uporno te misli i završićete u prazninama Himalaja, kako biste tamo otkrili da ono što nazivaju čovekom tek treba da se rodi.

Za vreme tih muških prilagodavanja stvarnosti, ženski svet prolazi kroz prizmatičnu deformaciju. U tom trenutku njihovog razvoja nailazi neko ko ima više iskustva, neko ko "poznaje žene". U pitanju je mahom realistička budala, prizeman tip koji veruje da spavati s nekom ženom istovremeno znači i poznavati je. Posredstvom bezbrojnih sukoba s drugim polom, nešto što se smatra znanjem bitno doprinosi njegovom ustrojstvu. Nešto, moglo bi se reći, nalik na psihološku periku. Ali suočen sa pravom ženom, sa stvarnim iskustvom, taj tip osobe mora se iskazati kao smešna pojava baš kao i neki starkerlja koji pokušava da se prikaže znatno mladim nego što jeste. Perika postaje sredstvo skretanja pažnje.

Sećam se momka koji mi je postao sadrug u zabavama tokom tog prelaznog razdoblja. Sećam se njegovih grotesknih lakrdija sa ženama i kako su one na mene delovale. Stalno je, naime, ispoljavao bojazan da zaljubiti se do ušiju znači ići u propast. Ne predaj se nikad potpuno nekoj ženi! I, tako, preuzeo je na sebe zadatak da me vodi. On će mi, kako je govorio, pokazati kako se prirodno ponašati prema nekoj ženi.

Čudno je, međutim, bilo što se tokom tih avantura ponavljalo uvek isto – naime, da su se sve žene s kojima je on tako galatno postupao zaljubljuvale u mene. I nije mi bilo potrebno dugo vremena da ustanovim da se predmeti njegove uobrazilje uopšte ne daju prevariti njegovim hvalisavim nastupom. Bilo je odveć očigledno, na osnovu načina na koji su mu te "žrtve" ugađale i o njemu se starale, da se samo zavarava misleći kako mu je "medicina za žene" delotvorna. Shvatio sam da je taj "svetski čovek" samo njihovo dete, iako je u krevetu mogao postići da naprosto ržu od zadovoljstva, ili da jecaju, ili da stenju, ili da se okače o njega u tihom očaju. Znao je kako da naglo ode, poput kukavice kada se žurno povlači. "Pizda je pizda", govorio bi, pokušavajući da prikrije paniku, a onda bi se počeošao po glavi i naglas se upitao postoji li bar jedna, samo *jedna* pizda koja je ipak drukčija.

I ma koliko da sam postajao vezan za "pizdu", uvek me je više zanimala osoba koja ju je posedovala. Pička ne živi posebnim, nezavisnim životom. Uostalom, ništa tako ne živi – sve je međusobno povezano. Možda je pička, iako smrdljiva, jedan od primarnih simbola veze među svim stvarima. Ući u svet kroz vaginu isto je tako dobar

put kao i bilo koji drugi. Ako uđete dovoljno duboko, i ostanete unutra dovoljno dugo, naći ćete ono što tražite. Ali, morate ući i srcem i dušom – i svu svoju imovinu ostaviti napolju. (Pod imovinom, dabome, imam u vidu strahovanja, predrasude, praznoverice).

Kurva to savršeno dobro razume i zbog toga je, kada prema njoj ispoljite bar malo ljubaznosti, spremna da vam pokloni i dušu. Slikovito govoreći, većina muškaraca, kad uzima neku kurvu, ne potruđi se ni da skine šešir i kaput... Nije, stoga, nimalo čudno što za svoj novac dobijaju tako malo. Kurva, ako se s njom postupa plemenito, može se pokazati kao najplemenitija duša. Njezina je jedina želja da uzmogne da dadne sebe, a ne samo svoje telo.

Svi se mi gramzivo borimo za novac, ljubav, čast, poštovanje, čak i za božju milost. Dobiti nešto ničim ne uzvraćajući čini se da je *summum bonum*. Zar ne kažemo: "Hajde, pojebi je!" Čudan izraz. Kao da bi se žena mogla uzeti i pri tom joj ništa ne dati. Čak, na tom osnovnom polju međusobnog spajanja prevladava uverenje da je jebanje nešto što se dobija, ali ne i daje. Ili, ako je naglasak na suprotnom – Gospode, kako sam je pojebao! – tada pomisao o nečemu što se za uzvrat dobija ostaje prikrivena. Nijedan muškarac ili žena ne mogu se hvaliti da su dobro jebali, ako on ili ona nisu takođe i dobro pojebani. Jer, u suprotnom, moglo bi se isto tako govoriti i o jebanju vreće zobi.

A upravo se to događa u većini slučajeva. Otidite do kasapina po komad repa i on će vam ga fino iseckati. Neki su, međutim, dovoljno ludi i traže sočnu šniclu, dok je malo seckanog mesa sve što zapravo žele.

Tučaj – ševi! Ipak, nije to tako jednostavna zabava kao što može izgledati. Često se izražava čuđenje zbog običaja necivilizovanih ljudi. Neki se pitaju i kako bi bilo upotrebiti u tu svrhu životinje (naravno, domaće). Mali je broj onih koji su do kraja ubedeni da znaju sve što o toj stvari valja znati. Ponekad, posle više godina (takozvanog) normalnog seksualnog života, muž i žena počinju s eksperimentima. Ponekad i muževi i žene zamene partnere za jednu noć, pa i duže. A ponekad se s usta kojekakvih putnika stanu izlivazi čudne priče o tajanstvenim postignućima, o strašnim pothvatima do kojih dolazi tokom čudnih oblika rituala. Ali, majstori te umetnosti gotovo su uvek prošli kroz strogo duhovno naukovanje... Samodisciplina je ključ njihove odvažnosti. Čini se da je čovek božji dobio to od gladijatora.

Većina mladih nikada ne dobije priliku da uživa u luksuzu produženog i često besplodnog metafizi-

zičkog razmišljanja. Često su naprosto zavitlani u svet, prisiljeni da preuzmu razne vrste odgovornosti, pre nego što su došli u priliku da se (u carstvu misli) poistovete s onima koji su se istrošili rvući se s večnim problemima. I budući da sam sebe prerano lansirao, ubrzo sam shvatio svoju grešku; i, posle izvesnog vremena šepRTLjanja, odlučio sam da sebi dadnem predah. Zbacivši jaram, odlučio sam da živim prirodnim životom. Promašio sam... I stoga sam se vratio pločnicima, uz nastojanje da padnem u ruke neke žene.

Tokom čitave jedne beskonačne zime spavao sam na dnu rupe koju samom sebi bejah iskopao. Spavao sam kao medved. Problemi sveta ispunjavali su moje snove.

U tim dubinama stupio sam u dodir sa duhovima zemlje. Tako sam shvatio da su problemi, koje bejah smestio u maglovit život na drugom svetu, poput sanjivih *cepelina*, zapravo podzemnog porekla. Za društvo sam imao tako vitalne duhove kao što su Niče, Emerson, Toro, Vitman, Favr, Havelok Elis, Meterlink, Strindberg, Dostojevski, Gorki, Tolstoj, Verharen, Bergson, Herbert Spenser. Razumevao sam njihov jezik. Bili su mi poznati. Nije postojao nijedan dovoljno valjan razlog da se ikada ponovo popnem i udahnem površinski vazduh. Ipak, poput usamljenog istraživača koji slučajem nabasa na zlatan rudnik, mogao sam uzeti samo onoliko koliko sam mogao poneti golim rukama i izići po pomoć na površinu. Bilo je preko potrebno uveriti druge da takvo blago postoji i zamoliti ih da se vrate sa mnom i posluže se koliko ih želja nosi.

Pokušaj da obznamim to svoje veliko otkriće pokazao se, međutim, tako teškim da sam gotovo zaboravio šta mi je pri povratku u život bio cilj. Ne samo što sam se suočio sa sumnjičavošću i podsmesima, već su se prema meni ponašali kao da sam sišao s uma. Pri tome, moji najbliži i najdraži prijatelji pokazali su se najnepriступačnijim. Tu i tako naišao bih na nekog stranca koji bi me ljubavno saslušao, ali se iz nekog razloga nikada nismo ponovo sreli. Ti susreti ostavljali su utisak da smo glasnici s nekog drugog sveta, čija je sudbina bila u stvaranju kratkih, trenutnih veza zarad očuvanja slabašne iskre života.

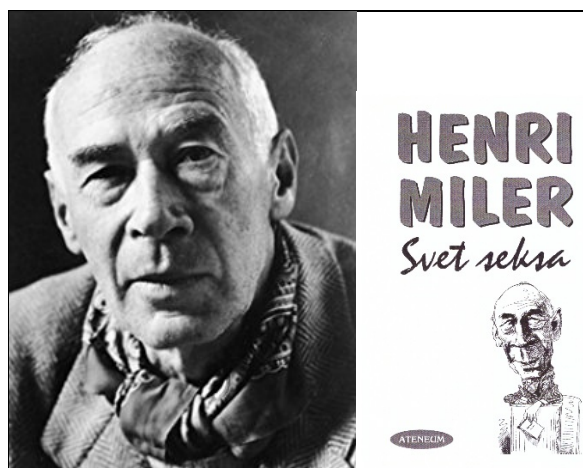
Do trenutka kada bejah sazreo za novu ljubavnu vezu, bio sam do te mere izubijan i zbunjen da sam lako postajao svačiji plen. A onda, iznenada, uronio sam u svet muzike – odgovarajući na nju svakom svojom uzdrhtalom porom. Učinak je bio kao da vlastitu dušu vodite u tursko kupatilo. I, isparili su svi oni metafizički pojmovi koje bejah sačuvao. U

tom procesu izgubio sam težinu, a s težinom i svakovrsne nadražaje puti.

Prevod: *Katja Tedeski*

Srpska redakcija prevoda: *Pavle Ranisavljević*

Iz knjige *Svet seksa* Henrija Milera u izdanju *Ateneuma* iz Beograda - Biblioteka *Svetionik*

Gradac 1991, maj-dec 100-103

Predrag Finci

Uzaludan susret

Heidegger je mnogo držao do poezije, i sam napisao poneku, ne baš naročito dobru pjesmu, ali je samo jednom u životu bio u društvu sa uistinu velikim pjesnikom, sa Paulom Celanom. Imao je tada priliku da s pjesnikom progovori o poeziji, i ostao bez riječi, iako se na Riječ i jezik uvijek pozivao. Sastali su se njemački *Denker* i židovski *Dichter*, sastali Martin Heidegger („Čovjek je bitak-pri-smrti“) i Paul Celan („Smrt je majstor iz Njemačke“). Malo su o čemu govorili. Mnogi su previše očekivali od susreta Heideggera i Celana, mislili bit će rečena neka odlučna riječ, na vidjelo izaći istina. A oni o travkama. Heidegger, kao čovjek kojem je ruralni život bio blizak, volio se baviti stolarskim radovima, volio uređivati svoj vrt i divio se Zemlji (*Erde*), o njoj rado razgovarao i sa svojim susjedima ratarima (*Volk*), a Celan se sabrao na svoju bolnu tišinu i rast bilja, možda sva zemlja nije jama, možda iz pepela nikne novi život, a cvjetovi i travke pokriju humke i zgarišta onih koji nestadoše.

Predrag Finci

Kada čovjek dobro promisli, a i ono što su sami napisali ima u vidu, brzo može zaključiti: nisu Heidegger i Celan ni o čemu drugom mogli razgovarati do o bilju, o jedinom životu koji je obojici pripadao i obojici bio blizak. Sve drugo bi bio govor o smrti, onoj koju je Heideggeru, rektoru, javno bliska nacistička ideologija nanosila, a Celan, bjegunac, kao potencijalna žrtva te ideologije sa zebnjom negdje, skriven, od nje strepio. Sve drugo bi bio mučni razgovor o uništenju, nepremostiva razlika dva različita svjetonazora i sučeljene sudbine, dva života koja se nigdje i ni u čemu ne dodiruju. Možda je tada obojici do kraja postalo jasno značenje Heideggerova stava prema kojem „Tjeskoba otkriva Ništa“. Što je jedan mislio, drugi nikada nije osjećao. I obratno: što je pjesnik opjevao, filozofa nije dodirnulo. Uzaludan susret. Susret koji se nije mogao dogoditi. Sastali se veliki filozof i veliki pjesnik, sastali, ali se nisu susreli. Oni su bili ljudi iz različitih svjetova. Pjesnik i filozof su susjedi, ali vrlo udaljeni. Tako bi nekako, u drugom kontekstu i iz drugih razloga, rekao i Heidegger.

Mario Kopic

Odlomak o Jeanne Hersch

U panorami rijetkih filozofkinja 20. stoljeća ime Švicarke Jeanne Hersch (1910-2000) sjaji najdragocjenijim sjajem. Sjajem slobode.

Kada je 1910. godine rođena u Ženevi, njezini su židovski roditelji u toj zemlji bili tek nekoliko godina. Otac Liebmann Hersch stigao je iz Litve, majka Liba Lichtenbaum iz Poljske (tada pod ruskom okupacijom). U prekrasnoj knjizi razgovora s Gabrielle i Alfredom Dufourom pod naslovom „Rasvjetliti mračno“ (*Éclairer l'obscur*), ispovijeda nam se sama Hersch: „Ono što su oni došli iskati u Švicarsku bila je sloboda, i ne uzalud ta me osobina naše zemlje i danas najviše pogađa“. Pad je cara u domu Liebmann Herscha svečano proslavljen, no boljševičko preuzimanje vlasti ubrzo je na svako slavlje stavilo točku. Tek je ono označilo da Jeanne Hersch postaje Švicarkom, prije svega i iznad svega Ženevljankom.

Jeanne Hersch je najprije u Ženevi studirala znanost o književnosti, želeći postati gimnazijskom profesoricom (što je i postala), no ubrzo je tome pridodala i svoju istinsku pasiju – filozofiju. Odlazi u Heidelberg i ondje postaje učenicom Karla Jaspersa, s kojim će ostati u bliskim odnosima sve do njegove smrti. No u proljeće godine 1933. odlazi, kao što je nekoliko godina prije to učinila i njezina poznatija kolegica Hannah Arendt – u Freiburg. Odlazi naravski u Freiburg „kako bi slušala Heideggera“, tog potajnog kralja filozofije. „Poetsko-magični aspekt njegove misli očitovao se i u njegovu načinu predavanja“. A slušala ga je ona na nesreću i kad je 23. svibnja 1933. godine na stubama Freiburškog univerziteta, pred više tisuća okupljenih studenata i nastavnika, održao svoj zloglasni govor u slavu frajburškog studenta Alberta Lea Schlagetera, polureligiozna zanesenjaka i fanatična domoljuba što su ga francuske okupacijske vlasti strijeljale 1923. godine zbog sudionništva u sabotazama i terorističkim akcijama organiziranim od strane nacionalističkih frajkora, i koji je potom proglašen mučenikom. Slušala je tako na vlastite uši Jeanne Hersch zanosnu filozofovu tiradu: „Frajburški studente, daj da se snaga zavičajnih brda ovog junaka ulije u tvoju volju! Frajburški studente, daj da snaga jesenjeg sunca iz zavičajne doline ovog junaka obasja tvoje srce! Sačuvaj obje sile u sebi i ulij obje, čvrstinu volje i jasnoću srca, svojim drugovima na njemačkim univerzitetima“. Stiješnjena u masi koja uzdignutom rukom (odnosno nacional-socijalističkim *grusom*) pjeva *Wenn das Judenblut vom Messer spritzt, dann*

geh't noch mal so gut (Kada židovska krv s noža štrca, onda je opet tako dobro), čula je Jeanne Hersch navedene egzaltirane riječi Heideggerove i kasnije u razgovoru posvjedočila: „Bila sam ondje, nepomična, s obješenim rukama, stegnutih usana. Nisam se bojala, meni osobno nitko nije prijetio“. Na kraju ceremonije, „ostala sam na mjestu, paralizirana, kao da je konjanička postrojba prešla preko mogega tijela. Slomljena, i to baš ničim (*et par rien du tout*), to bih željela reći. Jednostavno: stajati sam protiv ljudstva (*l'humanité*), fizički se to jedva jedvice može podnijeti“.

Jeanne Hersch tako nije potpala pod upliv Heideggerove filozofije, ostala je distancirana spram njegova, kako kaže, „čarolijskog aspekta“ (*aspect incantatoire*), kao „formule zaklinjanja (*formule de conjuration*) što uzdiže teluričke duhove i moli ih da mu se pridruže“. U jednom će eseju iz godine 1988. Hersch ovako sumirati svoje iskustvo s Heideggerom: „Heidegger nije bio antisemit, kao što to obično nisu bili mnogi ne-Židovi koji ipak nisu bili niti anti-antisemiti“. Pitat će se pritom ne postoje li „u Heideggerovoj filozofiji ili, ako se više voli, u Heideggeru filozofu, točke na kojima se sidri njegovo pristupanje nacional-socijalizmu, takve koje kompenziraju, u njegovim očima, određena neslaganja, određena protivljenja i, nadasve, ulijevaju mu nadu u *profetsku budućnost*“.

Od Karla Jaspersa je pak Hersch prihvatila njegov „dar za metafizičko uranjanje“ (*le don de la plongée métaphysique*), ali joj je kod njega manjkao „odgovarajući egzistencijalni angažman“. Jaspers je, kazala je jednom, bio zrak. A „egzistencija se prakticira kao sloboda time što svaku čvrstu strukturu sistematike ili logike istodobno traži, priznaje, ima potrebu za njom, a ipak je potom opetovano održava u stanju lebdjenja i napušta je. Tu je duh igre, recimo s Nietzscheom, upravo znamenje krajnje ozbiljnosti koja ništa ne posjeduje. No i sadržaj nekoga takvog stava opet mora prevladati filozofsko shvaćanje. Zašto to? Zato što onaj tko filozofski misli, sebe sama svojim mišljenjem egzistencijalno mijenja, tako da naposljetku drukčije misli. U odnosu na beskonačnu istinu, sadržaj iskaza uma ne prosuđuje se samo u filozofskom mišljenju, nego se tu zbiva nešto egzistencijalno s onim koji misli, koji se trsi da istina govori onako kako ona uopće u čovjekovu bivstvovanju može govoriti“. I zato se filozofsko djelo Jeanne Hersch usredotočilo na neke druge teme. Ostavila je iza sebe, između ostalog, dvije značajne filozofske knjige pod naslovom „Filozofska iluzija“ (*L'illusion philosophique*) (1936) i „Bivstvovanje i forma“ (*L'être et la forme*) (1946). Obje su posvećene upravo onome što je rado imenovala „ljudskim bivstvovanjem“ (*l'être humain*).

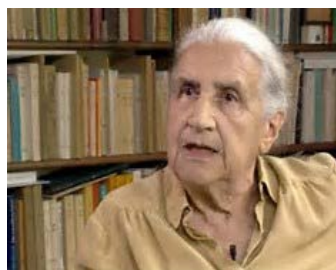
Uvidjevši i prihativši nekoherentnu mnogovrsnost svijeta, Jeanne Hersch smatra da je posve moguće živjeti s relacijama borbe, sukobljavanja i uopće

konfliktnim relacijama, no to je ipak nije spriječilo da se baci u potragu za povezujućom svezom stvari, za „jedinštvom“. Jedinštvo iznalazi u „materiji“ koju su ljudi oblikovali i time dakle u „formi“ što je dajemo disparatnim stvarima. Umjetničko djelo, napose muzičko, za nju je bilo model savršena jedinštva.

Uz filozofska djela, Hersch će pisati i romane („Naizmjenična vremena“, *Temps alternés*, 1940), predavati na gimnaziji francuski, latinski i filozofiju, prije no što će postati univerzitetskom profesoricom, prvom ženom profesorom na ženevskom univerzitetu. Prevodila je na francuski Jaspersova djela, pisala članke i držala predavanja. Usto je cijelo vrijeme bila i politički zauzeta. U španjolskom je građanskom ratu postala tajnicom Udruženja prijatelja republikanske Španjolske; kasnije u godinama staljinističkih progona, organizirala je inicijativu protiv zloporabe psihijatrije, za vrijeme rata skupljala je dobrovoljne priloge i materijalnu pomoć za azilante. No svagda je pritom bila vođena jednom i jedinom velikom temom: *slobodom*. Sloboda se, prema priznanju same Hersch, nalazi ne samo u središtu njezine filozofije nego i u središtu nje same. „Jer sloboda je ono što ljudsku situaciju (*la condition humaine*) čini nečim unikatnim što zaslužuje biti voljenim više negoli sve ostalo“. Pritom je njezin pojam slobode bio precizan i uzak, posvema u skladu s Berlinovom odredbom „negativne slobode“ kao neometanosti od drugih ili odredbom slobode von Hayeka kao „odsustva prisile“. Kaže Hersch: „Ne može me se vući za nos (*on ne peut pas m'entortiller*), uvjeravajući me da će se za odricanje od demokratskih sloboda pridobiti socijalna pravednost ili neke druge 'konkretne slobodštine“.

Upitana jednom prilikom kako – kao netko tko se ipak vidi na socijalističkoj strani političkog spektra – shvaća socijalizam, vazda je govorila o prvenstvenoj obrani „demokratske slobode“. Demokratska sloboda označuje otpor kako protiv „komunističkog iskušenja“ tako i protiv „fašističkog iskušenja“. Hersch je pokadšto govorila i o socijalnoj pravednosti, no svagda je isticala da pravednosti nema bez slobode. Ne može je biti. Alternativa je „bez slobode i bez socijalne pravednosti“. Parafrazirajući Benjamina Franklina: oni koji bi se odrekli bitne slobode da bi pridobili malko socijalne pravednosti, ne zaslužuju ni slobodu ni pravednost. I izgubit će obje.

U tome se sastojalo „nastojanje oko istine“ i „hrabrost svjedočenja“ Jeanne Hersch, filozofkinje slobode.

Jeanne Hersch

Nada Topić *Knjižara Morpurgo u Splitu*

Knjiga Nade Topić o knjižari Morpurgo u Splitu (naklada Ljevak, Zagreb, 2017) na impresivan nas način podsjeća na Vida Morpurga (1838-1911), splitskog knjižara židovskog podrijetla, nakladnika, publicista, bibliografa, političara, prosvjetitelja, bankara, industrijalca, kulturnog radnika, dobročinitelja, čovjeka renesansnog tipa

Naklada Ljevak

Nedavno objavljena knjiga *Knjižara Morpurgo u Splitu (1860–1947) i razvoj kulture čitanja* autorice Nade Topić ponovo nas je podsjetila na Vida Morpurga (Split, 7. svibnja 1838–Split, 31. siječnja 1911), poznatoga hrvatskog i splitskog knjižara židovskog podrijetla, nakladnika, publicista, bibliografa, političara, prosvjetitelja, bankara, industrijalca i kulturnog radnika. Po svemu navedenom Vid Morpurgo, dalmatinski dobročinitelj, bio je renesansni tip čovjeka, ali i više od svega toga. U sjećanju najstarijih Splitskana bio je čovjek knjige i kulture, a po riječima Duška Kečkemeta, najboljega poznavatelja povijesti Splita, Vid Morpurgo bio je „najaktivniji kulturni i javni radnik Splita iz druge polovine devetnaestog stoljeća... jedan od najistaknutijih kulturnih i političkih radnika ne samo splitske židovske zajednice već Splita općenito... te istaknuti borac za narodni preporod u Splitu i Dalmaciji“ (*Židovi u povijesti Splita*, Jevrejska općina Split, Split, 1971, str. 123, 155, 157. i 208). Njegova Knjižara Morpurgo bila je svojevrsan fenomen, jer je sve vrijeme od 1860. do današnjega dana mnogo više od knjižare. Gotovo stoljeće i pol bilo je to mjesto znano Splitsanima ne samo zbog uočljive lokacije na Narodnom trgu, takozvanoj Pjaci,

već je zahvaljujući bogatu izboru knjiga koje je knjižara nabavljala i nudila u središtu grada bila izvor informacija nekadašnjega Splita. U doba kada nije bilo televizije ni interneta njezini su izlozi bili prozor u svijet. A i danas će mnogi turisti prolazeći glavnim splitskom trgom zastati pored izloga koji privlači lijepom smaragdnom bojom starinske stolarije koja ga uokviruje i rado se slikati pred knjižarom u staroj gradskoj jezgri u blizini Dioklecijanove palače, na glavnom trgu. Nažalost, izlozi su u lipnju ove godine ispražnjeni – knjižara je zatvorena, a bio je to i povod za članak u *Jutarnjem listu* u rubrici kulture s nadnaslovom *Hrvatska tuga* i naslovom velikim slovima *POSLJEDNJI DANI NAJSTARIJE KNJIŽARE NA SVIJETU*. „Stvar je proketo tužna i bizarna! Kako je moguće da se gasi knjižara koja je dobila knjigu o sebi!“ Autor članka je Damir Pavić, a objavljen je 11. lipnja 2017. Tekst završava ovim mislima: „Hoće li doista preživjeti, nitko ne zna. Sretna je okolnost što se knjižara nalazi na popisu zaštićenih kulturnih dobara Republike Hrvatske, pa bi se i budući vlasnik u tom prostoru morao baviti knjižarstvom. No sve je moguće u gradu koji se odrekao svojih knjižara. Nema više Vida Morpurga da nas odgaja!“ Čak je na Hrvatskoj televiziji u večernjim Vijestima iz kulture od 15. lipnja 2017. bio prilog o žalosnoj sudbini knjižare koje više nema i o njezinu osnivaču.

Tako je Split ostao bez legendarnoga mjesta koje mnogi Splitskani pamte, a osobito ljudi od pera, koji o knjižari govore s osobitim poštovanjem kao o čudesnom mjestu susreta sa svijetom knjiga i kulture. No Knjižara Morpurgo ponajviše je stekla ugled dok je njezino poslovanje vodio Vid Morpurgo, koji ju je i osnovao 1860.

Vid Morpurgo rođen je u Splitu i potječe iz židovske obitelji Morpurgo podrijetlom iz Maribora (odatle im i prezime, od njem. Marburg, kako se u 17. stoljeću zvao Maribor). Prvi splitski član obitelji bio je David-Vita (umro 1774), koji se doselio u Split u prvoj polovini 18. stoljeća. Njegov praukun David-Elija (1809–1882) bavio se prodajom knjiga, posebno školskih udžbenika koje je tiskao u Veneciji, a uz proizvodnju tekstila (svile) amaterski se bavio i slikarstvom te literarnim radom, a prevodio je i s hebrejskog na talijanski. O njemu Duško Kečkemet u knjizi *Židovi u povijesti Splita*, Jevrejska općina Split, Split, 1971. (str. 122) piše: „David Morpurgo bio je omiljena splitska ličnost, primjer radišnog, sposobnog i kulturnog trgovca. Bio je slikar amater i pisac prigodnih moralnih sastava. Njegova trgovina na Peristilu bila je dio starog Splita, jednako kao i knjižara Vida Morpurga na trgu, gdje se najprije i Davidova trgovina nalazila. Naročito za pazarnih dana, ponedjeljkom i četvrtkom, opskrblijvala je tekstilom i raznim priborom seljake iz čitave srednje Dalmacije“ (izv.: Luciano Morpurgo *Poezija jevrejske obitelji*,

prijevod V. Lozovine, rukopis u Muzeju grada Splita, str. 65–66, 111–112). Dalje D. Kečkemet navodi: „Kada je David Morpurgo umro, zaključio je tršćanski *Il Cittadino* ovim riječima nekrolog o njemu: David Morpurgo nije bio velik čovjek, ali je bio vrijedan čovjek, dobar, pošten i radišan. Koliko bi ovaj svijet bio sretniji, kada bi u njemu bilo manje velikih ljudi, a više dobrih, radišnih i čestitih.“ David Morpurgo oženio se 1837. Anettom Gentili iz Gorice, koja mu je rodila sina Vida. Očito je očeva široka lepeza interesa i sposobnost utjecala na sina, koji je već s četiri godine naučio čitati i pokazao ljubav za knjige. Vid je osnovnu školu završio u Splitu (1846–1849), zatim je pohađao Carsko-kraljevsku gimnaziju, a maturirao je 1856. na Nadbiskupskom sjemeništu u Splitu. Iako je bio dobar učenik, hrvatski jezik nikada nije u potpunosti svladao, zato se u novinskim polemikama i spisima uvijek služio talijanskim. Još kao mladić Vid se zaposlio u knjižari splitskoga posjednika Petra (Pietra) Sava, koji je s njegovim ocem David-Elijom bio vlasnik skladišta knjiga, svojevrsne podružnice milanske tvrtke Borroni i Scotti smještene na tadašnjem Gospodskom trgu (danas Narodnom) u kući Tomašić, na prvom katu iznad buduće knjižare. Tu je mladi Vid zarana upoznao knjižarsku djelatnost povezivši se s brojnim inozemnim izdavačkim kućama. U tu svrhu godine 1855. putovao je u Veneciju i Trst kako bi sklopio ugovore s knjižarima i nakladnicima, a 1857. putuje u Milano, Torino i Firencu. Godine 1860. otvorio je knjižaru pod imenom Libreria Morpurgo succ. Savo, koja od 1862. dobiva naziv Libreria Morpurgo – Knjižara Morpurgo. Knjižaru s razgranatom mrežom dobavljača iz cijele Europe vodio je do smrti 1911.

Zanimljivo je da je Vid Morpurgo, čovjek novih i naprednih ideja, kao preporoditelj pokrenuo časopis u kojem je okupio dalmatinsku inteligenciju, pa je 1859. tiskan *Annuario Dalmatico (Dalmatinski godišnjak)* kao prvi književni časopis u koji su svoje tekstove poslali brojni dalmatinski intelektualci, među njima Nikola Tommaseo i Konstantin Vojnović, odvjetnik i pravni pisac, tajnik Trgovačke komore i političar, zastupnik u Dalmatinskom i Hrvatskom saboru, koji se zauzimao za sjedinjenje Dalmacije i Hrvatske i u tom duhu napisao programatski spis *Jedan glas za sjedinjenje (Un voto per l'Unione, 1861)*, kao potpredsjednik i autor programa Neodvisne narodne stranke (1881), a na preporuku biskupa J. J. Strossmayera bio je izabran 1874. za redovitoga profesora Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, bio prorektor (1874–75. i 1878–79) i rektor (1877–78) Sveučilišta u Zagrebu, redoviti član JAZU, poznat i kao otac književnika Ive Vojnovića. Vid Morpurgo izdao je 1861. drugi svezak *Dalmatinskog godišnjaka*, koji se za razliku od prvoga sveska, koji je literarne prirode, počeo baviti političkim problemima zemlje. Značajno je da je tijekom 1861. u Splitu izdano dese-

tak publikacija političkoga sadržaja, od kojih je pet objavio Morpurgo. Također je izdavao razne prigodne knjige i brošure, s vremenom sve više na hrvatskom jeziku, a mnoge tiskovine dijelile su se i besplatno. Naime, već kao dvadeset trogodišnjak nalazi se među potpisnicima zahtjeva za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Morpurgova je knjižara od samih početaka djelovanja bila sjedište Narodne stranke u Splitu, gdje su se okupljali mladi intelektualci zanese-ni preporodnim idejama. Sam Morpurgo bio je neformalni organizator i savjetnik, zbog čega mu je *Naše jedinstvo*, u povodu smrti 1911, odalo počast navodeći: „U njegovoj knjižari još prije nego se je počela razvijati borba u Splitu, okupljali su se prvi narodnjaci; tu su bili prvi sastanci sa kojih je naviješten u čitavoj pokrajini narodni pokret pa i za to je ime Vida Morpurga steklo uvaženje u cijeloj zemlji.“ Morpurgo je sudjelovao i u pokretanju preporodnih novina *Il Nazionale (Narodni list)*, o čemu se ideja rodila upravo u Splitu. Liberalnim idejama bio je okružen od rane mladosti, a talijanski preporod i napredne ideje dolazile su do njega iz Italije i Europe te ga na taj način uvjerile u opravdanost nacionalne borbe u Dalmaciji i u težnju za sjedinjenjem s ostalim hrvatskim krajevima. Isprva je bilo planirano da se list tiska u Splitu, ali je naposljetku odlučeno da se uređuje i tiska u Zadru, u kojem je bilo sjedište pokrajinskih vlasti i birokracije. Sam Morpurgo prihvatio se posla prikupljanja pretplatnika, preuzeo je na sebe i vođenje dijela administracije lista, a u njegovoj knjižari su se održavali sastanci. Njegova knjižara u Splitu bila je neka vrst uredništva lista za srednju Dalmaciju. Nadalje je Morpurgo aktivno sudjelovao u radu lista objavljivanjem svojih članaka većinom upravljenih protiv autonomaške gradske uprave na čelu s načelnikom dr. Antom Bajamontijem. Zbog toga je Morpurgo često bio na udaru autonomaških pristasa, koji su ga više puta fizički napadali na ulici (u srpnju 1867, u srpnju 1868. i ljeti 1870). Od 1862. do 1882. bio je Morpurgo jedan od stupova preporodnoga pokreta u Splitu. Čak ga je Narodna stranka 1870. kandidirala i izabrala za zastupnika u Dalmatinskom saboru. Nakon pobjede Narodne stranke u Splitu i preuzimanja općine 1882. Morpurgo je nastavio političku djelatnost. Često se navodi da je *Naše jedinstvo* na najbolji način izrazilo njegovu važnost za razvoj i djelovanje narodnoga preporoda u Dalmaciji riječima: „Bio je običan vojnik za širok puk, ali u stvari bio je duša svega.“

Uz knjižarstvo, tiskanjem knjiga, okupljanjem kulturnih djelatnika i politikom, kao sposoban čovjek od akcije, bavio se i drugim djelatnostima. Godine 1870. Morpurgo je pomogao osnivanje Prve pučke dalmatinske banke sa svrhom da se dalmatinski težaci oslobode materijalne ovisnosti o većinom autonomaškim veleposjednicima, malim kapitalistima i

lihvarima, koji su posuđujući novac seljacima kupovali njihove izborne glasove. Banka je isprva djelovala u Morpurgovoj knjižari, a on je bio njezin prvi potpredsjednik, a poslije dugogodišnji predsjednik.

Osim toga Vid Morpurgo bio je za ono vrijeme uspješan poduzetnik. Osnovao je prvu parnu tvornicu opeka u Splitu 1875. Nakon rascjepa u stranci, koju je svesrdno pomagao, povukao se s političke pozornice i usmjerio ka gospodarstvu. O tome Duško Kečkemet navodi (*Židovi u povijesti Splita*, str.125.): „...splitski Židovi Morpurgo, Stock, Porlitz, Campos i ostali pridonijeli (su) i začecima i razvoju industrije i trgovine u Splitu i okolici“. Uza sve navedeno, Vid Morpurgo počinje potkraj devetnaestog stoljeća i proizvodnju alkoholnih pića. Tako je u zemlji, ali i u inozemstvu, bio poznat po tvornici rakija i likera te skladištu vina. Bila je to, uz zadarsku, najveća destilerija u Dalmaciji (prva odlikovana dalmatinska parna destilerija). Njegova Prva dalmatinska parna destilerija bila je suvremeno opremljena i zapošljavala je za ono vrijeme mnogo ljudi. Proizvodila je alkoholna pića na bazi dropa i vina. Morpurgo je povoljno nabavljao drop od seljaka iz splitske okolice koji su isti nakon gnječenja i tiještenja uglavnom bacali. Proizvodio je rakiju dropicu, borovicu, mastiku, šljivovicu, zatim vinjake Cognac Dalmatia, Medicinal-Cognac, Maraschino Selecht, Dalmatia vieux, Maraschino Albe i druga alkoholna pića. Proizvodio je i ekstrakte od dalmatinske višnje maraske za tvornice likera. Proizvodi su dobili ugledne međunarodne nagrade, izvozili su se diljem Europe, a etiketama na lijepo dekoriranim bocama s grbom Splita širio je Morpurgo ugled Splita. Godine 1905. udružio se poslovno s Emilom Stockom te uskoro pokreću prvu tvornicu Stocka. Dopuštenje za izgradnju pogona u Supavlu osporavao je splitski gradonačelnik Vicko Mihaljević (pravaš) iz ekoloških razloga (tvornički otpad kao zagađivač), a tom su osporavanju prema nekima pridonijeli i politički sukobi. Zbog razočaranosti nedobivanjem koncesije i zbog ograničenosti stare tvornice, Morpurgovi i Stockovi nasljednici osnovali su drugu tvrtku i pogone premjestili 1908. u Rovinj, a budući da je posao išao dobro, proširili su proizvodnju osnovavši u Trstu novu tvornicu alkoholnih pića (podaci: Želimir Bašić: *Prva tvornica „Stock“ bila je u Splitu*. Iz prošlosti dalmatinske proizvodnje jakih alkoholnih pića; podlistak, 8. ožujka 2003).

Treba svakako napomenuti kao važnu činjenicu da je nakon pohrvaćenja splitske općine, odnosno pobjede Narodne stranke, Vid Morpurgo izabran za potpredsjednika splitske Trgovačko-obrtničke komore, a uskoro postaje i njezin predsjednik. U knjizi o Morpurgu Nada Topić navodi da su ga „prijatelji i poznanici opisivali kao tiha i povučena čovjeka, ali iznimno vrijedna i angažirana“ (str. 70), a „njegova

knjižara u središtu grada bila je okupljalište pismenih ljudi Splita i okolice“ (str. 71). Morpurgo je 1861. pokrenuo i prvu splitsku posudbenu knjižnicu (Biblioteca circolante o da nolo), koja kao takva nije dugo djelovala, ali u vrijeme dok još nije bilo Narodne knjižnice u Splitu bili su to prvi hvalevrijedni pokušaji. I poslije, kada je osnovana čitaonica, mnogima je bilo zgodnije sastajati se u njegovoj knjižari na glavnom trgu, gdje se „osjećao kulturni, europski duh među policama pretrpanim latinskim, talijanskim, njemačkim, francuskim i slavenskim knjigama“ napisao je Duško Kečkemet u knjizi *Vid Morpurgo i narodni preporod u Splitu*, Split, 1963.

Kao najbolja ilustracija i rezime bogatoga i uspješnog života moraju se navesti uklesane riječi na nadgrobnoj ploči na starom židovskom groblju na Marjanu: „Vid Morpurgo 7-V-1938 - 31-I-1911 uzvišen umom - plemenit duhom - cijeli život misaonoga rada - posveti oslobođenju puka - od duševnog i materijalnog ropstva - u buđenju naroda - između prvih začetnik prve knjižare - prve banke - prvih industrija - ostavi umirući neispunjenu prazninu“. Zanimljivo je da o Vidu Morpurgu piše i njegov nećak Luciano Morpurgo (1886–1971), talijanski književnik, izdavač i fotograf, opisujući djetinjstvo u rodnom Splitu u knjizi *Kad sam bio dječčić. Knjiga za sve i djecu od deset do sedamdeset godina (Quando ero fanciullo. Libro per tutti i bambini dai dieci ai settant'anni*, Editore Luciano Morpurgo, Rim, 1938) te u autobiografskom djelu *Poezija jedne židovske obitelji (Poesia della famiglia ebraica)*, o čemu piše Suzana Glavaš Chieppa u svojoj doktorskoj disertaciji 2006. pod naslovom *Život i djelo Luciana Morpurga*. (O toj temi objavljen je članak *Napokon proučeni život i djelo Luciana Morpurga* u *Novom Omanutu*, br. 113, str. 3).

Vid Morpurgo, kako nije imao vlastite djece, ostavlja knjižaru 1911. oporučno nećaku, trgovcu Eugenu Morpurgu (1877–1943), sinu svojega brata, a ona je i poslije, u vlasništvu njegova sina, ekonomista Alda Morpurga (1913–1990), djelovala niz godina pod imenom Knjižara Morpurgo (do 1947). Knjižara je 1938. ili 1939. tehnički preuređena, ali je 1941. splitski fašisti demoliraju. Eugena, Alda i Hilarija Perića, njihova poslovođu, fašisti su uhitili, a Eugen Morpurgo po dolasku njemačkih okupatora 14. listopada 1943. s ostalim splitskim Židovima odveden je u logor Banjicu pokraj Beograda, gdje je ubijen. Aldo Morpurgo je već 13. studenog 1941. sa skupinom splitskih građana vezanih lancima upućen na Liparske otoke, odakle je prebačen na jug Italije. Nakon oslobođenja Italije bio je neko vrijeme u Rimu, odakle odlazi u Palestinu. Knjižaru, za vrijeme NDH i do konfiskacije 1947, vodi kao opunomoćenik Hilarije Perić. Od nacionalizacije 1947. knjižara na Pjaci nosila je naziv Luka Botić, a nastavlja djelatnost na istoj lokaciji i po završetku Domovinskog rata, kada je

privatizirana te su se prostorom koristile nakladničke kuće Algoritam, Profil i Mozaik – noseći ponovo s ponosom naziv Knjižara Morpurgo, sve do lipnja 2017, kada je zatvorena. Monografija o njezinu osnutku i povijesti pojavila se u pravom trenutku kako bi se potaknuo veliki interes za nastavak rada legendarne splitske knjižare.

Spomenuta monografija Nade Topić (knjižničarke u Knjižnici u Solinu i doktorice informacijskih znanosti) o knjižari Morpurgo *Knjižara Morpurgo u Splitu (1860–1947) i razvoj kulture čitanja* temelji se na doktorskoj disertaciji obranjenoj 2015. u Zadru pod naslovom *Uloga splitske knjižare Morpurgo u razvoju kulture čitanja u drugoj polovici 19. stoljeća i prvoj polovici 20. stoljeća*. Knjiga, poslije kraćeg uvoda o ugledu knjižare koji je izgradila zahvaljujući vođenju osnivača Vida Mompurga i njegovih nasljednika Eugena i Alda Mompurga, donosi najvažniju stručnu literaturu kojom se autorica koristila prilikom istraživanja te se poziva na arhivsku građu koju čuva Državni arhiv u Splitu (korespondenciju – poslovno dopisivanje knjižara, prijepis poslovnih pisama, narudžbe kupaca, račune dobavljača, prikaz troškova dobavljača). Napominje da se dio povijesne građe Knjižare Morpurgo čuva u Muzeju grada Splita, uključujući prodajne kataloge, izdanja knjižare i pretplatničke listove. U zbirci istog muzeja nalazi se jedan od drvenih ostakljenih izloga knjižare s kraja devetnaestoga ili početka 20. stoljeća. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuvaju se katalogi knjižare, a građa iz Knjižare Morpurgo nalazi se još u Gradskoj knjižnici Marka Marulića u Splitu, Knjižnici Bogoslovnog fakulteta u Splitu, Muzeju arheoloških spomenika u Splitu, Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Nacionalnoj knjižnici Austrije. U prvom poglavlju govori se o knjižarskoj mreži i epohi razvoja kulture čitanja (preporodno doba, na prijelazu stoljeća, međuratno razdoblje) s naglaskom na zlatnom dobu čitanja – drugoj polovici devetnaestoga i početku 20. stoljeća. U dodatku riječ je o cenzuri nad tiskom i tržištem knjiga. Drugo poglavlje ukazuje na infrastrukturu kulture čitanja u Splitu i Dalmaciji, dok je treće poglavlje posvećeno Knjižari Morpurgo u Splitu (1860–1947). Nakon biografija vlasnika, Vida Mompurga (1838–1911) i njegovih nasljednika iznose se podaci o tiskarskoj djelatnosti knjižare: izdanja 1861–1896, potom 1896–1918. i u razdoblju 1918–1941. Zatim je opisana knjižarska ponuda i to prvo u ozračju narodnoga preporoda (1860–1895), zatim na prijelazu stoljeća (1895–1914), i u međuratnom razdoblju (1918–1941). Slijedi osvrt na obilježje ponude Knjižare Morpurgo, cijene knjiga, novina i časopisa. Također je opisan sustav pretplate i naručivanja te se analizira potražnja. Jedan odjeljak posvećen je dobavljačkoj mreži, s prikazanom zemljopisne karte Europe s ucrtanim gradovima odakle su se nabavljale knjige. Izvršena je analiza

knjižarske promidžbe te opis tadašnjih knjižarskih udruženja. Dalje se navode Pravila Knjižarske organizacije u Splitu (1934), a navedena je korespondencija s Knjižarskom organizacijom u Zagrebu i Savezom knjižarskih organizacija Kraljevine Jugoslavije u Beogradu. Posebna poglavlja odnose se na cenzuru. Pod naslovom *U obruču cenzure* opisano je poslovanje za vrijeme fašističke okupacije i u sastavu NDH (1941–1944). Uslijedila je konfiskacija imovine i privremena uprava knjižare u DFJ i FNRJ (1944–1947). U poglavlju pod naslovom *Knjižara Morpurgo – prodavaonica knjiga ili mjesto kulturne proizvodnje?* govori se o ulozi te knjižare u hrvatskoj i europskoj knjižarskoj mreži te njezinu mnogo većem značenju od obične prodavaonice knjiga, s obzirom na poslovanje koje odgovara na brojnu i sve zahtjevniju čitateljsku publiku. Kao zaključak autorica Nada Topić ističe da Knjižara Morpurgo ima nezaobilaznu ulogu u razvoju kulture čitanja kao važno mjesto kulturne proizvodnje u Splitu i Dalmaciji, kao i veliko značenje u povijesti hrvatskog knjižarstva. Slijedi popis izdanja, više od šezdeset, po godinama (npr. Bogoslav Šulek: *Lo statuto Croato-ungarico*, 1861; Ivan Mimica: *Andrija Šimić hajdučki harambaša – pjesma pet pjevanja*, 1898; Gajo Bulat: *Jezično pitanje u Kraljevini Dalmaciji*, 1900; *Uspomena na Spljet – Souvenir de Spalato*, 1910; Grga Novak: *Židovi u Splitu*, 1920; *Božićne pjesme*, 1926; Ante Kaliterna: *Evolucija šahovske igre*, 1936).

U knjizi su i obiteljske fotografije te snimljene knjige, brošure i fotokopije iz korespondencije, što monografiju čini još zanimljivijom. Na kraju je naveden popis literature kojom se Nada Topić služila. Navedeno je 124 bibliografskih jedinica, zatim je tu još kazalo imena i bilješka o autorici.

Iz svega navedenog može se reći da je knjiga o Knjižari Morpurgo vrijedno stručno djelo, ali i zanimljivo štivo za knjižare i knjižničare jer osvjetljava povijest jedne knjižare (koja je i više od toga), možda najstarije na svijetu, pa i za sve koje zanimaju društvene, kulturne i političke prilike u Splitu i Dalmaciji od sredine devetnaestog stoljeća do danas. Kroz djelovanje Knjižare Morpurgo pred nama je portret Vida Mompurga, koji je kao splitski Židov ostavio neizbrisiv trag u povijesti Splita i Hrvatske.

I napomena, na samom kraju. Autorica ovoga članka nada se da će do konačnog objavljivanja ovoga članka u *Novom Omanutu* poznata splitska Knjižara Morpurgo ponovo otvoriti vrata, a prethodno napuniti police knjigama nastavljajući dobru tradiciju legendarnog osnivača po kojem nosi ime.

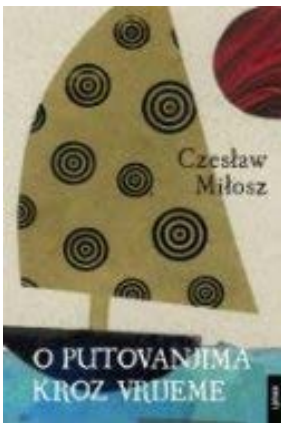
Novi Omanut

Tatjana Gromača Vadanjel

Czesław Miłosz *O putovanjima kroz vrijeme*

Naklada Lijevak, Zagreb,
S poljskoga preveo Siniša Kasumović

Posljednja knjiga eseja poljskoga nobelovca Czesława Miłosza (rođen 30. lipnja 1911. godine u Litavskom mjestu Szetejnie, a preminuo 14. kolovoza 2014. u Krakovu), nosi naziv „O putovanjima kroz vrijeme“. Radi se o esejima nastalim u zrelijoj životnoj dobi, nakon što je pjesnik, esejist i prevoditelj, koji je studije prava i polonistike završio u Vilniusu u Litvi, već ovjenčan najvećim svjetskim nagradama za svoj rad (Nobelova nagrada za književnost uručena mu je 1980. godine).

Naklada Lijevak

Eseji u knjizi su, tematski, podijeljeni u nekoliko skupina, no oni se uvijek dotiču velikih i nezaobilaznih mjesta, dilema i pitanja, osobito zapadnoeuropske civilizacije, njene starije i novije kulture, kao i bolnih točaka novije povijesti, povijesti 20. stoljeća, njenih referencija na individualne ljudske sudbine, na živote i stvaranja umjetnika i mislioca s kojima je autor bio u doticaju, kojima je, preko vlastite sudbine i javnoga značaja, želio podariti širu pažnju, pijetet čitateljstva.

Miłosz je još kao student stipendist, i već značajna pjesnička pojava poljske avangarde, putovao u Pariz (prva polovina 30-ih god. prošlog stoljeća), a nakon boravka u Parizu živio je u Varšavi, gdje je kao participant kulturnog poljskog podzemlja (1942. godine objavljuje poljsku antologiju antinacističke poezije) bio svjedokom okrutnosti Drugoga svjetskoga rata. Neposredno nakon rata, zahvaljujući utje-

cajnim prijateljima, s obitelji je upućen na diplomatski rad u SAD. No vrlo će brzo ostaviti taj posao i, nakon kratkog povratka u Varšavu, otići u emigraciju u Francusku. Svoja neposredno stečena iskustva komunističkog totalitarizma u tadašnjoj Poljskoj, koji je jasno vidio kao spregu terora i doktrine, tijekom 1951. i 1952. godine, pretače u čuvenu knjiga eseja „Zasužnjeni um“, jedno od malobrojnih djela koje za svoju temu ima upravo ovo potonje. Knjiga je ocijenjena kao „kriptokomunistička“, komunisti i njihovi simpatizeri vidjeli su je, prema riječima samog autora, kao izuzetno opasnu, gotovo kao Orwellovu „1984“, tako da je u nekim zemljama njeno objavljivanje bilo zabranjeno. Međutim, ugledu knjige doprinosi to što se englesko izdanje pojavljuje s predgovorom važnoga filozofa Bertranda Russella, a njemačko se je izdanje „Zasužnenog uma“ pojavilo s predgovorom nezaobilaznog filozofa egzistencijalista Karla Jaspersa, koji je svojim djelom „Pitanje krivnje“ oslobodio Nijemce kolektivne krivnje, no ne i kolektivne odgovornosti za dolazak Hitlera na vlast, zlo i zločine koji su u njegovo ime počinjeni...

No i u Francuskoj je 1951. kult Staljina bio na svome vrhuncu, pa je i ondje Miłosz bio proglašen izdajicom (u Poljskoj je autor također bio optužen za izdaju). U takvoj situaciji krajnje „stjeranosti u kut“, osuđen na depresiju, očaj ili pa gotovo i na, kako sam kaže, samoubojstvo, Miłosza spašava njegova velika životna energija, religiozni odgoj, vjera, molitva i kontemplacija, kroz koju dobiva svoje stvaralačke poticaje i dublje uvide u vlastitu sudbinu, koja nipošto nije bila laka.

U emigraciji Miłosz objavljuje i romane „Dolina rijeke Isse“ i „Osvajanje vlasti“, kao i zbirku pjesama „Dnevno svjetlo“. Od godine 1961. živi u Berkeleyu u Kaliforniji. Ondje dobiva mjesto profesora slavenskih jezika i književnosti na Kalifornijskom sveučilištu i tamo ostaje više od dvadeset godina. Tih godina u svijetu već uživa status jednog od najpoznatijih i najuglednijih poljskih pisaca, zahvaljujući prijevodima svojih knjiga i tekstovima u mnogim važnim književnim i kulturnim časopisima. U Poljsku se je prvi puta vratio 1981. godine, kada ga prate tajne službe, kao, i dalje, „neprijateljsko lice“, a kasnije (nakon 1993. godine) najviše posjećuje Krakow, čijim je počasnim građaninom proglašen.

Czesław Miłosz jedan je od najznačajnijih autora prošloga stoljeća. Neki od njegovih mnogobrojnih i visoko vrijednih naslova su i „Poetski traktat“, „Moja Europa“, „Kontinenti“, „Kralj Popiel i druge pjesme“, „Začarani Gucio“, „Priviđenja iznad zaljeva San Francisco“, „Gdje sunce izlazi i kuda zalazi“, „Zemlja Ulro“, „Svjedočanstvo poezije“, „Himna o Perle“, „Neobuhvaćena Zemlja“, i mnoga druga...

Zbog svih ovih neizostavnih činjenica prijevod svake, pa tako i ove knjige Czesława Miłosza, prvo-

razredan je kulturni događaj. Zahvaljujući izvrsnom prevoditeljskom radu Siniše Kasumovića i redakturi Zvonimira Milanovića, čitalac može osjetiti privilegiranost sudjelovanja u visokim kulturnim kodovima europskog kruga kojemu i sami pripadamo. Ova knjiga iznova otkriva autora (odnosno potvrđuje ono što njegova poezija daje naslutiti, a, jednako tako, što je njegova esejistika već pokazala), kao iznimna poznavaoica povijesti, osobito kulturne povijesti, povijesti civilizacija i ljudske civiliziranosti, duhovnih smjerova probuđenih i razvijenih unutar njih. To osobito pokazuju važni eseji u prvom dijelu knjige, upravo koncentriranih oko ideje pamćenja i prošlosti, iz koje, ukoliko je volimo, kako kaže Simone Weil, na čiju se misao autor često nadovezuje, može pristići preporod. Miłosz već tada s pravom izražava svoju bojazan da „masovna kultura prijeti prekidom svih veza s onim što je bilo nekada davno“. Donekle ga, doduše, tješi činjenica da njujorški taksisti na radiju vole slušati Mozarta, no zapravo je itekako svjestan erozija vrijednosti koje ne pogađaju samo običnoga čovjeka, već i umjetnost novoga doba, koja daje pesimistične vizije stanja ljudskosti. Miłosz zato ima neprestanu, opravdanu potrebu sukobljavati unutar sebe vlastite proturječnosti, one sakralnoga i one profanoga porijekla. No njega ne zanima stvarati onu umjetnost koju će platiti gubitkom vjere, ili čak sklapanjem pakta s vragom, kako to opisuje Thomas Mann u „Doktoru Faustu“, već ona u kojoj će uspjeti pomiriti vlastitu vjeru s umjetnošću (kao uspjeti primjer za to on navodi poemu „Četiri kvarteta“, T. S. Eliota).

U eseju „O eroziji“ vrlo precizno i argumentirano Czesław Miłosz pokazuje kako su se umjetnost i književnost, koje su se nekada nalazile na području religijske mašte, odakle su crpile nadahnuće, danas našle na području „nemaštovitog“, odnosno svjetovnog, što je posljedica proboja znanstvenog mišljenja i činjenica i u područja imaginacije. No, kako je poezija glas najdubljih ljudskih potreba, kako je ona, kako kaže autor, „mirotvorno potraživanje smisla“, ona se pokazuje kao prirodni saveznik religije, pa kao takva „nerado pristaje na predstavljanje svijeta kao čiste slučajnosti“. No, zanimljivo je, obzirom da je Miłosz takav mislilac čiji se um opire jednostranim opredjeljenjima, da su znanstvena otkrića 20. stoljeća naklonjena religiji, za razliku od otkrića prethodnog stoljeća. „Teorija relativnosti“, kaže on, „ili rušenje vječnog vremena i vječnog prostora ne može a da ne urodi predodžbom Boga mistika, prije vremena, prostora i materije...“

Zanimljiv je esej „Pismo i njegovi primatelji“, gdje autor piše o pismu koje je Ivan Pavao II uputio umjetnicima. Ovaj je Papa shvaćao bit stvaralačkog, i njegovu veliku važnost u čovjekovu životu, a istovremeno je bio spreman kazati da se „umjetnost ne mora nužno izraziti samo u tipično religijskim for-

mama“. Dostojevski, kojega autor također rado spominje u svojim esejima, smatrao je da će „ljepota spasiti svijet“. Czesław Miłosz primjećuje da, s obzirom na to da zlo neprestano poražava dobrotu, ljepota uopće ne bi trebala postojati. No ipak, ona postoji, i to istodobno, odmah pored ružnoće, strahota i zla. To potvrđuju djela filozofska, umjetnička, stvaralačka s raznih područja, jer ona su ipak preživjela, unatoč strahotama i razaranjima.

Živo je itekako i djelo velikoga pjesnika Czesława Miłosza, pjesnika koji je učinio zaokret od 19. stoljetne tradicije „poezije srca“ ka „poeziji uma“. On uistinu jest pjesnik umnosti, no ne narcisoidne, samodovoljne umnosti, već one koja zadubljeno i zabrinuto traga za dobrotom i ljepotom u svijetu, koja osjeća i suosjeća prošla vremena i vlastito vrijeme i čovjeka, i nastoji dokučiti putove izlaza koji bi donijeli, ukoliko već ne zbiljsko oslobođenje, onda barem milost i blagost postojanja, u njegovim humanim, istinitim, prosvijećenim oblicima. Utoliko, on nije bio samo pjesnik, esejist ili mislilac, već je bio i ostao egzemplar nečega čemu bi ljudsko biće trebalo težiti – netko tko je, uz neprestanu zagledanost u vlastite slabosti, činio sve kako bi priječio konačnim i zgotovljenim istinama da od njega učine još jednu svoju žrtvu. U tom smislu treba i pristupiti ovoj knjizi – ne kao knjizi eseja velikog pjesnika, već velikog humanista i jednog od duhovnijih umova stoljeća koje je za nama. To je stoljeće, kako i sam kaže, bilo najokrutnije, najkrvavije stoljeće u povijesti čovječanstva, i upravo stoga, jer je životom i sudbinom participirao u jednom takvom vremenu, smatrao je, s punom ozbiljnošću i odgovornošću, da je njegova dužnost u jednom takvom svijetu tragati – boriti se, vlastitim djelom osvjetljavati put prema istini, ljubavi i dobroti. A to je činio daleko od svakog, programom i poslušnosti, nametnutom idiomu, bivajući na koncu odan sebi, vlastitoj ljudskoj i stvaralačkoj savjesti.

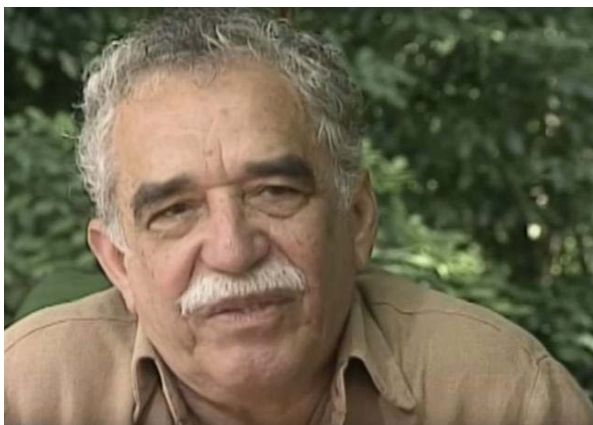
Czesław Miłosz

Karmela Devčić

Tajna povijest *STO GODINA SAMOĆE*

Prije pedeset godina objavljen je kulturni roman Gabriela Garcíje Márqueza

Pedeset je godina prošlo od kad je koncem proljeća 1967. argentinska Sudamericana Press, u to doba vodeći izdavač suvremene latinoameričke literature, u Buenos Airesu objavio "Sto godina samoće", roman tada slabo znanog kolumbijskog autora.

Gabriel García Márquez bojao se, šaljući rukopis nakladniku, da će i ta knjiga umrijeti čim bude štampana... jer sve što je ranije napisao prodano je, skupno - u manje od 2500 primjeraka.

Jedan od urednika Sudamericana Pressa, u potrazi za novim talentima u ono antologijski potentno doba latinoameričke literature, nazvao je tako i Garcíju Márqueza. Novinar i pisac kojeg će svijet uskoro intimistički znati i pod nadimkom Gabo, entuzijastično mu je tad ispričao da radi na romanu, "dugom i kompleksnom, u koji sam utkao neke od mojih ponajboljih iluzija".

No, nije minulo dugo od tog razgovora, a autora je počela gristi tjeskoba, sumnjao je da to što piše ima vrijednost; malodušan, bliskom prijatelju povjerava da je "jako uplašen". Toliko se bojao da je, moguće preplavljen brigama oko romana, imao problema s aritmijom, pa se, pokazalo se krivo, pobojao da ima ozbiljnijih smetnji sa srcem.

Svijet djetinjstva

U srpnju 1966, netom što je završio "Sto godina samoće", Garcíja Márquez piše prijatelju: "Moj je problem što se, nakon toliko godina koje sam proveo

radeći kao životinja, osjećam slabo, nemam jasnu viziju..." Zadnja četiri mjeseca, spominje, ima dojam da će ga taj roman "odvesti u avanturu koja može biti sreća ili katastrofa".

U toj je priči o Buendíama i razgranatoj čudnovatoj familiji u mitskom Macondo gradio fikciju od i oko svijeta vlastita djetinjstva koje je, sve do osme godine života, proveo s roditeljima njegove majke u Aracataci, karipskom dijelu Kolumbije. Sjećanja na tu veliku kuću, osebnju i jaku baku, od koje je, bit' će, i Úrsula Iguarán baštinila ponešto, sjećanja na rođake, podnevnu sestru, neobičnu obiteljsku dinamiku u kojoj detaljno piše u autobiografiji "Živjeti da bi se pripovijedalo" obilježila su ga, pokazala se bitnom potkom i za njegov književni uspjeh, reminiscencama toga protkan je "Sto godina samoće", makar će ga ujak Esteban, kopajući po obiteljskim frustracijama što su se generacijama prenosile genima, ponekad ljutito prozivati rečenicama poput one "Ne razumijem kako si mogao postati piscem s tako lošim pamćenjem."

"Sto godina samoće" napisao je u nešto više od godinu dana, ali ta je priča o Joséu Arcadiju Buendíji, Úrsuli Iguarán, njihovim potomcima i ostalim namjernicima u Macondo u njemu čučala i potihodzrijevala godinama. Krenuo je pisati, kasnije će pričati, kad je već jasno mogao vidjeti čovjeka koji stojeći pred streljačkim vodom u času vidi cijeli svoj život, od trenutka kad ga je otac odveo da upozna led. "Toliko je to sazrelo u meni da sam mogao daktilografu izdiktirati prvo poglavlje, riječ po riječ."

Latinoamerički bum

Sjeo je i fokusirano pisao, ponešto nalik na njegova opsjednuta pukovnika Aureliana Buendíju koji se od svijeta odijelio provodeći dane u radionici, taleći novčiće od kojih izrađuje ribice.

García Márquez taj je roman pisao, kasnije je često spominjao - opsesivno. Pozivao je katkad prijatelje da naglas čitaju napisano. Dok je on bio izgubljen u Macondo, supruga Mercedes starala se o obitelji, svako malo u zalagaonicu odnoseći neki komad iz kuće, ne bi li platila račune. Na kraju su ostali bez nakita, telefona, radija, frižidera..., opisuje Gerald Martin u poznatoj biografiji što ju je napisao o Gabrielu Garcíji Márquezu. Konačno završen roman odnijeli su skupa, supruga i autor, u poštu, poslali ga izdavaču u Buenos Aires. Ispostavilo se da nisu imali 82 pesosa, koliko je stajala poštarina. Poslali su prvi dio, a ostatak nakon što su otišli u zalagaonicu, prodati još ponešto od maločega što je preostalo u stanu. Pišući o Buendíama, Garcíja Márquez popužio je 30.000 cigareta i založio 10.000 dolara. Iscrpljena, Mercedes ga je, kad su konačno poslali poštu za Argentinu, upitala: "I, što ako je, nakon svega, to loš roman?"

Nije mu bitnije pomoglo ni to što su već u to doba, preciznije godinu dana prije, knjige koje je ranije objavio pobudile interes poznate španjolske agentice Carmen Balcells, koja je, oduševljena onim što je čitala, doputovala u Mexico City naći se s autorom. Nakon što su dan i noć obilazili grad i restorane, družeći se s lokalnim umjetnicima, Balcells je piscu ponudila nacrt ugovora da ga zastupa diljem svijeta sljedećih 150 ili 120 godina. Kako god, bila je to, tvrdila je kasnije Balcells, tek šala. No, sasvim ozbiljan bio je ugovor s američkim Harper & Row, kojem je Balcells prodala Garcíju Márqueza. Prva četiri autorova naslova prodana su za samo 1.000 dolara, a ugovor je osigurao i izdavaču da prvi daje ponudu za sljedeće autorovo djelo. „Ovaj je ugovor sranje!“, procijedio je pisac. I potpisao ga.

U to je doba tržišni uspjeh knjige u Latinskoj Americi više-manje značio prodaju prvog izdanja štampana obično u oko 8000 primjeraka, za tržište od 250 milijuna ljudi. García Márquez daleko da se tome mogao nadati. A dobra regionalna prodaja, onima kojima se posrećilo, pobudila bi interes kojeg španjolskog izdavača, taj međunarodni uspjeh značio je potom prijevode na engleski, francuski, njemački i talijanski.

Slučaj je htio da je Sudamericana objavila “Sto godina samoće” u trenutku kad je tzv. latinoamerički bum dosegao vrhunac, i u popularnosti kod čitatelja i u književnom utjecaju. Gotovo slijep Borges u ono doba putuje svijetom kao zvijezda, sve su čitaniji i prevodeniji José Donoso, Vargas Llosa, Cortázar, Fuentes... Te, 1967. u Švedskoj su Nobela za književnost dali Miguelu Ángelu Asturiasu.

Odmah po objavljivanju “Sto godina samoće” doživljava veliki uspjeh na španjolskom govornom području, odjeknuo je onako kako ni izdavač niti autor nisu očekivali. Tri godine nakon objavljivanja originala roman je preveden na engleski. O njemu su ubrzo počeli pisati znanstvene studije, tiskati časopise s esejima posvećenima romanu. Objavljen na 44 jezika, do danas je to, izuzev *Don Quijotea*, najprevodeniji naslov napisan na španjolskom. Prodan je u više od 40 milijuna primjeraka; imao je golemi utjecaj na literaturu sljedećih tri desetljeća.

Nesuđeni film

Prije deset godina, u čast 40. obljetnice objavljivanja epske sage o Buendíama, Španjolska kraljevska akademija objavila je specijalno, obljetničko izdanje. Ne bi li bile ispravljene pogreške tiskane u prvom izdanju, Akademija je zamolila autora da još jedanput uredi tekst, da dobiju verziju moguće bližu onoj koja je bila García Márquezova prvotna intencija. Unio je 61 promjenu, većina kojih se zapravo odnosila na pogreške u pisanju nekih riječi.

No, napravio je i nekoliko izmjena kojima naglašava geografsku izolaciju Maconda.

“Sto godina samoće”, kritičari tvrde, više je no iti jedan drugi naslov od Drugog svjetskog rata naovamo inspiriralo autore širom svijeta. Otisak Garcíje Márqueza, i magičnog realizma općenito, vidljiv je u literaturi globalno - od “Djece ponoći” Salmana Rushdiea do romana Toni Morrison i pisanja Junota Díaza. Desetljećima kasnije interes za djela Garcíje Márqueza biva sve veći. The Harry Ransom Center pri University of Texas prije nekoliko je godina platio više od dva milijuna dolara ne bi li dobio materijale za arhiv Garcíje Márqueza, uključujući i sačuvani transkript “Cien años de soledad”. Te 2015. u Teksasu su okupili i autorovu obitelj i bitna imena iz akademskog svijeta, ponajbolje poznavatelje djela Garcíje Márqueza, ne bi li zajedno nešto novo zaključili o “Sto godina samoće”.

Makar su mnogi bili zainteresirani, nikada nije napravljena filmska adaptacija romana. Od producenta i redatelja ponekad su tražili astronomske sume za prava, ili bi pak García Márquez, zapravo ne želeći film, postavljao po svemu maksimalno za potencijalnog autora ograničavajuće uvjete. Primjerice, Harveyju Weinsteinu i Giuseppeu Tornatoreu nudio je prava, uz uvjet da on kontrolira nastajanje filma koji bi bio napravljen “po njegovu”. Tražio je, pričalo je kasnije Weinstein, da se na film prenese cijela knjiga, i ne samo to - iz godine u godinu bile bi objavljivane po dvije minute svakog poglavlja, što bi bio projekt koji bi trajao - stotinu godina.

Jutarnji.hr

17th World Congress of Jewish Studies

We are happy to announce that the Seventeenth World Congress of Jewish Studies will take place from August 6 to 10, 2017 at the Mount Scopus Campus of the Hebrew University of Jerusalem.

The World Congress of Jewish Studies convenes in Jerusalem every four years, and is the most important event in Jewish studies worldwide. The last Congress in 2013 brought together thousands of participants from over 40 countries, who attended nearly 1600 lectures in various fields and on many diverse topics in Jewish studies. The lectures were presented by scholars from all the important centers and institutions of Jewish learning. The Congress also features a comprehensive book fair, as well as hosted social and cultural events to give participants the opportunity to share various aspects of Jewish culture.

Haifa, Karmel, Ako

Vozili smo se lepo mada put nije svuda dobar. Ali to je izuzetno jedan od drumova koji još nije urađen; inače su čuveni putevi u Palestini. Haifa se nalazi nekoliko sati severno od Tel-Aviva, skoro do same sirske granice, opet pokraj mora. Dok je Tel-Aviv punokrvan jevrejski grad, dotle mi Haifa liči na azijski velesajam svih vera, svih nošnji, svih jezika i svih rasa, počev od najboljeg Nemca do najcrnjeg Crnca, od najtanje Engleskinje do najdeblje Arabljanke, od najčistijeg do najprljavijeg čoveka.

Na trgu je kao u menažeriji pitomih i divljih životinja. Pored jedne lepe i mlade Evropljanke sedi i čeka autobus neka matora Crnkinja, sva tetovirana po licu, sa alkom o nosu; pored autobusa štrči kamila, pored čoveka njače magarac. Ovce, koze, kamile, konji, magarci, sve se to pomešalo sa ljudima. Divljačka larva. Paklena vrućina. Gužva. Smrad. Prašina. Muve. To je prvi moj utisak u Haifi... Ali gore iznad varoši na ograncima brega Karmel - koji ja nazivam „Ilijino brdo“ jer je tu živio prorok Ilija, - sa terase našeg hotela, milina je pogledati na more čija se pučina gubi u nebesnom plavetnilu, na Libanske planine čiji se snežni vrhovi dotiču neba, a da i ne govorim o svežem vazduhu u sred dana i leta, i čarobnoj kedrovoj šumi oko nas. Po njoj su rasturene divne vile bogatih Cionista, i razni hoteli, pansioni, „persijski“ park i franciskanski manastir Karmelita čiji je oltar podignut iznad pećine u kojoj je boravio Sv. Ilija. Mora da je voleo lep pogled, a i brdo je, izgleda, akustično kad je baš sa njega izabrao da grmi.

Što se tiče Jevreja u Haifi i kraj nje, pre bih rekla da oni ovde još preživaju zemlju u koju su došli pored sve nacionalističke ljubavi koja ih je i dovela ovamo. Jer nije lako adaptirati se Orientu i azijskoj pustinji u XX veku posle savremenog života po kulturnim zemljama. Cioniste u ovom kraju osećaju čini mi se jasnije opasnost i napor ove treće seobe Jevreja u Obetovanu Zemlju. Za to imaju jedan ozbiljniji, skoro brižan izraz u očima, dok su Tel-Avivci više vedri i nasmejani.

Samo još ne znam kako stoje sa religijom ni jedni ni drugi. Nigde do sad nisam primetila ono upadljivo,

¹ Desanka Desa Dugalić (1897 – 1972) je bila prvakinja drame Narodnog pozorišta između dva rata. Osim kao glumica, ostvarila se i kao pedagog, dramski pisac i putopisac. Tokom svog životnog veka obišla je Evropu i Bliski istok. U leto 1931. godine putovala je u Palestinu (prostor današnjeg Izraela), Siriju i Egipat nakon čega je napisala i objavila putopis „Zabeleške s puta kroz Palestinu, Siriju i Egipat“ koji je u „Letopisu Matice srpske“ dobio vrlo afirmativan prikaz. (*Prim. prir.*)

preterano nametanje vere kroz koju smo i upoznali Jevreje, kao zatucane fanatike. Izgleda da se to više ne oseća, bar ne u tolikoj meri, od kako se u njima probudio nacionalistički duh. Sudeći po tome, kao i po našoj prošlosti, vera je najjača u izgnanstvu ili u ropstvu, i ona tada postaje naša druga, nevidljiva otadžbina ili bar njena najvernija čuvarica. Međutim, stajući na tle svoje stare Otadžbine iščaurio se mladi jevrejski nacionalizam, koji u sebi oseća toliko snage za život i budućnost, da im religija postaje skoro sporedna, sem nekih osnovnih obaveza i propisa. Mene je naročito frapiralo što sam se vrlo često sretala sa rodoljubivim cionistima, koji bi me čudno pogledali kad bih zapitala o verskoj nastavi po školama, i kao da mi njihove oči kažu: „Imamo danas preča posla.“

I tako, postoje sada mnoge ustanove gde se religija smatra kao „privatna“ stvar. Uopšte škole se u Palestini dele na tri kategorije: u jednim je religiska nastava osnovna; u drugima je uzgredna; a u trećim i ne postoji. Međutim, svuda se razvija nacionalističko osećanje čiji je Mesija bio Hercl. I dirljivo je videti odrasle, ne kako se mole Bogu, već kako barabar sa decom uče svoj rođeni jezik, staro-hebreski, kojim su do skora govorili samo sveštenici i po neki intelektualci. Danas, to nije više mrtav jezik nego živ, kao da je oživela i progovorila Stara Palestina. I ko god hoće može da ga nauči, u praksi brže no iz knjiga, i da onda čita na originalu najstarija kao i najnovija dela hebrejska.

Iz Haife smo napravili vrlo interesantan izlet u Ako. Interesantan po putu, koji vodi tamo, jer puta uopšte i nema, nego se vozi kroz dubok pesak pokraj same obale Zaliva s jedne strane i pravog pustinjskog pejsaža s druge.

Ako je jedna od najstarijih i najzanimljivijih varoši u Palestini. Ona je feničanskog porekla i bila je u staro doba većito njihova kula tvrđinja. Bila je čuvena po industriji purpura, koji su Feničani dobijali iz neke vrste puža koga su vadili tu na morskoj obali i na utoku obližnjeg potoka Kišona. Još u to doba, Ako je bila važna luka i veliko pristanište za celokupnu trgovinu Sredozemnog mora. Posle bibliskog doba ova je varoš igrala važnu ulogu u doba Ptolomejaca, zatim u doba Arabljana, a onda pod Krstašima. Krstaši su pod svojim vladarima Balduinom I i Ričardom Lavovskog srca izgradili silnu tvrđavu i mnoge crkve, koje su docnije Arabljani i Turci sačuvali, pretvorivši crkve u mošeje a dogradivši tvrđavu za odbranu od artiljerije.

Zbog ove duge i slavne istorije, kao i zbog svog vanrednog položaja u velikom zalivu Ako, ova varošica, koja je danas bedna arabljanska kasaba, privlači svojim ruševinama mase turista iz svih delova sveta; i neće biti nikoga ko prolazi Palestinu i Siriju a da ne poseti ove strašne zidine, koje ne bi mogle

izbrojati bitke koje su se oko njih vodile tokom mnogo hiljada godina.

Putnicima naročito pokazuju uzvišice oko grada gde je Napoleon bio postavio svoju artiljeriju, sa kojom je nemilosrdno tukao grad Ako (1799) koji se od doba Krstaša zvao Sen Žan d'Akr, ali ga nije ni posle nekoliko krvavih juriša mogao osvojiti, već se morao povući u Evropu. „Tu pod zidinama ove tvrđave“, zapisao je docnije u svoje memoare Napoleon Veliki, „ostavio sam svoje iluzije o osvajanju Azije“. Pored tih iluzija Napoleon je ostavio i nekoliko hiljada ranjenih vojnika, koje je predao na čuvanje i negovanje kaluderima manastira Sv. Ilije na bregu Karmelu. Čim se Napoleon odmakao sa ostatkom vojske, Turci su pohitali u manastir i bez milosti poklali sve ranjenike. Ovi su, potom, sahranjeni u jednu zajedničku grobnicu u manastirskoj porti i nad njima je podignut jedan skroman spomenik, koji ipak rečito priča o užasnoj tragediji ovih žrtava turske svireposti i površnosti korzikanskog Osvajača Sveta.

Zbog ove grobnice posetili smo jedno pre podne manastir Sv. Ilije, koji leži nedaleko od našeg hotela. Nismo ni slutili šta ćemo tamo sve još videti. Slučaj je hteo, da se nađemo u manastiru baš uoči katoličkog Sv. Ilije i da se tako na licu mesta uverimo o uspehu franciskanskih misionera na Istoku. Automobilima, konjima, magarcima, pešice, pristizao je silan narod na veliku manastirsku kapiju, kroz koju su stražari propuštali ulaz. Bilo je dosta Evropljana, ali najviše pokrštenih i nepokrštenih Arabljana u svojoj nošnji i fesu, a mnogi i u „evropskom“ odelu. Svi su hitali da stignu za večernju litiju, a neki će oko porte da prenoće ispod čempresa i pinia.

Tako smo i mi prisustvovali toj egzotičnoj litiji po manastirskoj porti. Stigli smo baš kad su ogroman kip Sv. Ilije unosili u crkvu nekoliko snažnih Arabljana. Za njima se tiskala masa sveta. Mi smo se jedva progurali da vidimo crkvu. Ali za malo što nismo pali u nesvest od zagušljivog vazduha, usled ogromne mase zgaranog sveta. Čudan je bio naš utisak i kad smo ugledali unutrašnjost crkve. Na visoko podignutom oltaru, isto kao na nekom pozorišnom podiumu, vršili su službu mnogobrojni kaluđeri, najsvečanije obučeni i osvetljeni među vanredno postavljenim svetim dekoracijama; a iznad njih visoko u zraku, u jednoj niši sedela je na imponzantnom prestolu, kao živa Majka Božja sa Sinom u ruci, vanredno izvajana u mramoru, namalana i obučene, u zlatnom ruhu. Efekat je bio teatralno savršen i dejtvoavao je poražavajući na onu azisku masu, ali je nama to sve izgledalo suviše mnogobožački i idolopoklonički, i pošli smo zbunjeni iz crkve, da se još više zbunimo prolazeći pored pećine ispod oltara, gde je postavljen kip Sv. Ilije, na mestu gde je nekada živeo prorok. Oko toga kipa gušila se nepregledna masa Hrišćana i Muslimana, ljudi, žene i deca, a

naročito mnogo staraca i ružnih prljavih baba. Svi su se oni trudili da protrljaju o kip Sv. Ilije bilo svoj fes, bilo šešir, povezaču ili ma kakvu krpju, koju će zatim nositi na sebi kao amajliju. Eto tako izgleda Hrišćanstvo među Arabljanima, ali i među mnogima od nas Evropljana!

U porti je bio pravi naš „vašar“, samo egzotičan i prljav. Svakojake šećerleme, limunade, ražnjići od masnog ovčijeg repa, koji se ovde naročito neguje i ceni; raznorazni hlepčiči, tanji od hartije, pekli su se na brzu ruku pred gledaocima; jedan prljavi crnac valjao je po rukama neko ćufte od ne znam kakvog mesa i glasno sladio svoj proizvod, izazivojući oko-lostojećoj publici vodu na usta. Bezbrotjni prodavčiči sitnurijski nisu vam dali da maknete ni korak slobodno. Bogalji, slepi, idioti, sve je to gamizalo oko nas dajući utisak najveće bede i prljavštine na svetu. Izišavši iz manastira odvezli smo se na najviši vis Karmela, u blizini, da dođemo sebi i nadišemo se čista vazduha.

Vrativši se u naš hotel pri zalasku sunca, gledali smo dugo sa naše terase, zadivljeni, u božanstveni prizor koji se širio pred nama. Dole, Haifa sa svojim bučnim centrom i mirnim novim jevrejskim kvartovima. Prema zapadu pružala se u beskonačnost plava morska pučina, purpurno oivičena sunčevim smirajem. U tom rumenilu tonula je polako u noć, kao preistoriski fantom varoš Ako, na onoj strani velikoga Zaliva; između nas i nje, uliva se u more reka Jezreel i otvara velika dolina (Emek) sada već gusto zasejana jevrejskim kolonijama kroz koje ćemo sutra proći idući za Nazaret. A tu baš na ušću reke blistaju, već u polumraku, veliki metalni rezervoari za petroleum i benzin. To je ta čuvena krajnja stanica petroleumskih izvora kod Mosula. Odatle, čak iz Mesopotamije, prokopavaju Englezi ogromni kanal i polažu u njega dovodne cevi kroz koje će teći, sve do mora, ta skupocena tečnost zbog koje se danas biju tolike političke i vojne bitke. Izabravši Haifu za pomorsku stanicu Mosulskih izvora, Englezi su počeli da izgrađuju Haifu u veliko moderno morsko pristanište. Zbog svega toga Haifi proriču skoro veliku budućnost, i rang jednog od najvećih pristaništa u ovome delu Sredozemnog mora.

Odlomak iz putopisa „Zabeleške s puta kroz Palestinu, Siriju i Egipat“ (Beograd, 1931)

Priredila: Dr Ana Stjelja

Dr Ana Stjelja

Osnivač i glavni urednik magazina [Alia Mundi](#) za kulturnu raznolikost

Urednik veb-portala *Istočni biser*

Urednik veb-stranice posvećene [Jeleni J. Dimitrijević \(1862-1945\)](#)

The 17th World Congress
of Jewish Studies
Jerusalem, August 6-10, 2017

הקונגרס העולמי ה-17
למדעי היהדות
ירושלים, י"ד - י"ח באב, תשע"ז

U ovom broju

Jovica Aćin: *Kroz blato*

Henri Miler: *Svet seksa*

Predrag Finci: *Uzaludan susret*

Mario Kopic: *Odlomak o Jeanne Hersch*

Narcisa Potežica: *Nada Topić, Knjižara
Morpurgo u Splitu*

Tatjana Gromača Vadanjel: *Czesław*

Miłosz, O putovanjima kroz vrijeme

Karmela Devčić: *Tajna povijest, Sto
godina samoće*

Desanka Desa Dugalić: *Haifa, Karmel,
Ako*

The Cabinet Of The Solar Plexus

Cabinet Of The Solar Plexus - Pinterest

Alchemical Drawings by David Chaim Smith

(Ctrl+Click)

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>
<http://aliamundimagazin.wixsite.com/alia-mundi>

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - Ivan L Ninić

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

Logo Lameda je rad slikarke Simonide
Perice Uth iz Washingtona